

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Jindřich Fejfar

Veřejná sféra v síťové společnosti

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Jindřich Fejfar**

Vedoucí práce: **doc. Milan Tuček, CSc.**

Rok obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

FEJFAR, Jindřich. *Veřejná sféra v síťové společnosti*. Praha, 2013. 71 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce doc. Milan Tuček, CSc.

Rozsah práce: 117 679 znaků

Abstrakt

Diplomová práce *Veřejná sféra v síťové společnosti* se zabývá vztahem veřejné sféry a kyberprostoru. Kyberprostor je pojímán jako nová sociální instituce společnosti, která není zhmotněním Habermasova normativního ideálu kritické veřejné sféry ale naopak přináší nové formy nerovností a nové projevy fragmentarizace a komercializace. V rámci diplomové práce je představen koncept veřejné sféry a jeho kritická rozpracování, která jsou pro popis kyberprostoru zhodnocena jako adekvátnější. S rozvojem kyberprostoru souvisí také proměna formy masových protestů. Rozvoj horizontálních komunikačních sítí umožnil vznik nových protestních repertoárů. Práce poskytuje přehled historického vývoje virtuálního sit-in v projevech globální kritické veřejnosti. Na příkladu hacktivistické skupiny Anonymous a Operace Payback pak jsou demonstrovány konfliktní vlastnosti veřejné sféry a potenciál kyberprostoru, jako elementu proměny mocenské rovnováhy.

Klíčová slova

Kyberprostor, veřejná sféra, hacktivismus, akční repertoáry, protest, virtuální sit-in, elektronická občanská neposlušnost, Anonymous, Operace Payback

Abstract

The diploma thesis *Public sphere in networked society* concerns about the relation of public sphere and cyberspace. Cyberspace is defined as new social institution, which is not embodied Habermasian normative ideal of critical public sphere, but in contrary it constitute new forms of inequalities and new forms of fragmentarization and commercialization. Explored are therefore also theories which critically deal with concept of public sphere and better describe the reality of cyberspace. The expansion of Cyberspace and horizontal communication network also relate with transformation of contentious politics. The thesis provides an overview of historical development of new action repertoire of contention - virtual sit-in. As an embodiment of all these societal shifts, which are seen as an elements of change in power balance, is presented Operation Payback orchestrated by hacktivist group Anonymous.

Keywords

Cyberspace, public sphere, hacktivism, action repertoires, contentious politics, virtual sit-in, electronic civil disobedience, Anonymous, Operation Payback

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17. 5. 2013

Jindřich Fejfar

Poděkování

Rád bych poděkoval všem svým konzultantům za kritické čtení, připomínky a komentáře.

Projekt diplomové práce

Název v jazyce práce

E-government a E-democracy neboli open source vládnutí

Název v anglickém jazyce

E-government and E-democracy - open source governance

Diskuse problému

Vývoj moderních informačních technologií přináší mnoho zajímavých změn v celé společnosti, od způsobů toku informací a jejich organizování a vyhledávání, až po komunikaci a běžný život obyčejných lidí. Tyto radikální změny se nemohou nedotknout politického systému, jeho fungování, toho jak otevřený je, jakým způsobem umožňuje zapojení veřejnosti a toho jakým způsobem dochází k samotné legitimizaci vládnutí. Nové možnosti, které přinesl rozvoj internetu a jeho vysoká penetrace ve společnosti tedy vyvolává poptávku po určitých změnách ve způsobech legitimizace zastupitelské demokracie.

Proces rozvoje E-governmentu, neboli elektronické státní správy se neustále rozvíjí a proměňuje, zatímco v počátcích šlo pouze o webové prezentace informací jednotlivých úřadů, či později o přechod na elektronickou komunikaci občanů s úřady a úřadů navzájem, tedy v podstatě jen o nezajímavé zjednodušení všemožných byrokratických procesů, v poslední době vzniká trend zprůhledňovat tyto procesy – například nedávné rozhodnutí britské vlády zveřejňovat detailní vyúčtování všech státních příjmů a výdajů.

Ke změnám tak dochází ve vnitřních a vnějších vztazích státní správy a obecních samospráv. Má diplomová práce se tedy bude zabývat studiem změn ve státních správách, a rozvojem nyní čím dál tím více populárního E-govrnmentu napříč evropskými státy. Nehodlám se věnovat ani tak vnitřním vztahům ve státní správě, tedy tzv. paperless office, který je v českém prostředí prezentován především datovými schránkami, můj záměrem je zaměřit se na ty aspekty E-governmentu, které otvírají státní správu veřejnosti, zprůhledňují její fungování a umožňují větší zapojení občanů do samotného rozhodování a zefektivňují potencionální kontrolu ze strany veřejnosti.

Cílem této práce bude sumarizovat odborné diskuse o změnách vztahu občana a státu, které jsou umožněny/zapříčiněny rozvojem informačních technologií. Zaměřím se tedy na debaty vedené o elektronické demokracii (e-democracy), elektronické státní správě a nových možnostech, které nabízí interaktivní a otevřená komunikace pomocí Informačních technologií. Jedním z významných bodů těchto debat je krize důvěry v politické instituce liberálních demokracií, projevující se nižší volební účastí, ztrátou víry

v možnost politické změny a vlastní odpovědnosti za okolní dění. S tím jak se elektorát homogenizuje a ze stran se stávají tzv. kartelové strany, jak dochází k úbytku členských základů stran, tak se z občana stává spíše konzument politik a ne jejich aktivní spoluvůrce. Druhou stranou těchto debat jsou naděje na obnovení této důvěry vkládané v uplatnění informačních technologií. Otázkou tedy je, které z těchto změn zvyšují důvěru občanů v demokratické instituce a jejich víru ve vlastní aktivní roli v celém politickém systému, tedy aktivizaci a integraci občanů v boji o moc a účasti na výkonu státní moci a její kontrole.

Orientační seznam literatury

CASTELLS, M. *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*, OUP, Oxford, 2001

COLEMAN, S. 'The Future of the Internet and Democracy: Beyond Metaphors, Towards Policy', *Promise and Problems of E-Democracy: Challenges of Online Citizen Engagement*, OECD, Paris, pp. 143-62, 2003.

ČECHOVÁ, Kateřina. *Současné politiky e-governmentu a řešení problematiky digitálního rozdělení*; vedoucí práce Petra Štogrová Jedličková. -- Praha, 2008.

DAHLBERG, L. *The Internet and democratic discourse: Exploring the prospects of online deliberative forums extending the public sphere*. *Information Communication and Society*, 4, 615-633, 2001.

E-GOVERNMENT IN EUROPE: re-booting the state / edited by Paul G. Nixon and Vassiliki N. Koutrakou. -- London : Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-40186-9.

E-GOVERNMENT: TOWARDS ELECTRONIC DEMOCRACY: / International Conference, TCGOV 2005, Bolzano, Italy, March 2-4, 2005, Proceedings edited by Michael Böhlen, Johann Gamper, Wolfgang Polasek, Maria A. Wimmer.. -- Berlin Heidelberg : Springer-Verlag GmbH., 2005. ISBN 978-3-540-25016-6 .

FOUNTAIN, J. E. *Building the virtual state: Information technology and institutional change*. Washington, DC: Brookings Institution, 2001.

FRANKE-RUTA, G. *Virtual Politics: How the Internet is Transforming Democracy*. *The American Prospect-Online* , 14 (No. 9), A6-A8, 2003.

FRISSEN, V. A. J. *The E-mancipation of the citizen and the future of e-government: Reflections on ICT and citizens' participation*. In A. Anttiroiko (Ed.), *Electronic government: Vol. 6., Concepts, methodologies, tools and applications* (pp. 4070-4084).

New York: Information Science Reference, 2008.

HABERMAS, J. (2000): *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Karolinum

HANDBOOK OF INTERNET POLITICS, Routledge, 2008.

CHADWIC, A. *Bringing E-Democracy Back In: Why it Matters for Future Research on E-Governance*, Social Science Computer Review; 21; 443, 2003.

CHADWICK, A., &MAY, C. *Interaction between states and citizens in the age of the Internet: "E-government" in the United States, Britain and the European Union*. Governance: International Journal of Policy, Administration and Institutions, 16, 271-300, 2003.

INGELHART, R. *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.

PIERRE, Lévy. *Kyberkultura*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0109-5

RAMONET, Ignacio. *Tyranie médií*. Vydání první. Praha: Mladá fronta, 2003. ISBN 80-204-1037-6

ŠMAHEL, David; ŠTĚTKA, Václav. *Nová média*. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2009.

TIMOTHY, Leary. *Chaos a kyberkultura*. Praha: Mat'a, 1997. ISBN 80-86013-23-5

Odůvodnění odlišnosti tématu práce od původního projektu:

Původní projekt byl vypracován v roce 2009, hlavním záměrem práce bylo sumarizovat odborné diskuse o změnách vztahu občana a státu v souvislosti s rozvojem informačních technologií a síťové společnosti. V průběhu několika letého studia tématu jsem dospěl k závěru, že takto definované téma je příliš široké. Rozvoj společnosti sítí sice poskytuje mnoho nástrojů pro tzv. "open source governance", tedy transparentní a otevřené vládnutí, ale jejich reálné využití je závislé na vnímání role kritické veřejné sféry ve společnosti. Z tohoto důvodu jsem nakonec zaměření práce zúžil na téma veřejné sféry ve vztahu ke kyberprosotru, které vnímám jako klíčové pro jakékoliv další uvažování o proměnách vztahu společnosti a státu.

Obsah

Úvod.....	12
Veřejnost, kyberprostor a komunikační model	16
Koncept veřejné sféry.....	21
Habermasova normativní vize.....	21
Kritická rozpracování konceptu veřejné sféry.....	27
Nová média a veřejná sféra.....	31
Technologie a společnost.....	31
Společnost sítí, kyberprostor jako sociální instituce.....	33
Fragmentarizace a komercializace.....	36
Rozvoj plurality.....	38
Protestní performace a akční repertoáry.....	38
Formy politické participace.....	40
Protestní hnutí a skupiny.....	43
Elektronické protestní repertoáry.....	47
Virtuální sit-in.....	51
Anonymous - operation Payback	56
Závěr.....	62
Použitá literatura:.....	65
Přílohy:.....	70

Úvod

Předkládaná práce je prací teoreticko-empirickou, založenou na představení odborných diskusí souvisejících s jednotlivými aspekty vybraného fenoménu. První kapitoly práce mají posloužit jako základní uvedení do problematiky uvažování o kyberprostoru a proměně veřejné sféry, ve druhé části představuji konceptualizaci akčních reperotárů a protestních performací souvisejících s transnacionálními kolektivním akcemi protestních uskupení a hnutí. Ve zbytku své diplomové práce jsem poznatky načerpané z, v první části představených zdrojů, použil pro výstavbu a podporu své vlastní argumentace týkající se ústředního tématu této práce, kterým je transnacionální blokáda online služeb pomocí tzv. virutálního sit-in. Na konkrétní události se snažím vysvětlit obecnější změny, kterými dnešní společnost prochází v souvislosti s rozvojem komunikačních technologií a takzvané společnosti sítí.

- Únor 2010 – Server WikiLeaks deklaroval obdržení velkého množství uniklých diplomatických depeší
- konec listopadu 2010 – Byla zveřejněna v několika největších světových denících část z těchto depeší (vybraná redakcemi jednotlivých deníků), ten samý den byly stránky serveru WikiLeaks nedostupné, z důvodu masivního Ddos přetížení.
- 1. prosince 2010 – Amazon (poskytovatel hostingu) odebral webové stránky WikiLeaks ze svých serverů
- 2 prosince 2010 – Instituce přidělující serverům jména (tzv. DNS hosting service, který překládá číselné kódy internetových adres do uživatelsky pochopitelnějších jmen) vypustily WikiLeaks ze svých záznamů (jako důvod bylo uvedeno ohrožení celého systému pokračujících Ddos kampaní proti WikiLeaks), což v podstatě znamenalo, že původní stránky jako takové přestaly na internetu existovat. Pro běžného uživatele byly nevyhledatelné, zobrazit je bylo možné pouze pod jejich číselným kódem, případně přes každý den živelně

narůstající množství tzv. Mirrorů – původních stránek překlopených a zrcadlených na nových adresách.

- 4. prosince 2010 – PayPal (služba umožňující online platby) zrušila účet používaný organizací WikiLeaks k vlastnímu financování a shromažďování příspěvků od podporovatelů.
- 6. - 7. prosince 2010 – Zmrazila účty související s WikiLeaks postupně řada bank (Swiss bank, PostFinance) a zastaveny byly i služby platebních společností Master a Visa card.

Jako odpověď na toto přerušení finančních toků a uvrnutí všech aktivit souvisejících s WikiLeaks do finanční izolace (ze strany finančních institucí) internetová skupina Anonymous vyhlásila „Operation Payback“. Tato operace spočívala v masovém zapojení uživatelů do tzv. DDos kampaně zaměřené proti hlavním hráčům událostí z předcházejících dnů.

- 8. prosince 2010 – V důsledku „Operation Payback“ nebyli klienti společnosti Visa Card a Master Card schopni používat své kreditní karty k žádným platbám.
- 9. prosince 2010 – Nefungoval internetový platební systém PayPal.
- 19. července 2011 - Bylo zatčeno 16 účastníků tohoto protestu v USA a v Evropě.
- 24. ledna 2013 - byli britští organizátoři blokády služeb pay pal definitivně odsouzeni¹ až na 18 měsíců za svou roli při protestech, kterých se zúčastnilo přibližně 10 000 dalších uživatelů.

Všechny tyto události, které v prosinci 2010 zaplnily světová média, byly propojeným řetězcem navzájem souvisejících akcí a reakcí. Prvotní individuální aktivismus zprostředkovaný platformou WikiLeaks byl umocněn klasickými masovými médii (zveřejnění depeší hlavními světovými deníky), následovala aktivní účast ze strany hostingového serveru, DNS providera, platebních a finančních společností (rušení účtů a služeb,

¹ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-21187632#TWEET550757>
<http://www.justice.gov/opa/pr/2011/July/11-opa-944.html>
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2013/jan/22/paypal-wikileaks-protesters-ddos-free-speech>

zdržování plateb), která vedla k nedostupnosti serveru WikiLeaks a dokumentů na něm obsažených. V reakci na, těmito zásahy způsobenou, nedostupnost byl zorganizován celosvětový mirroring stránek WikiLeaks, a zveřejněné dokumenty začly být sdíleny pomocí p-2-p technologií. Mediálně nejviditelnější byly masová online blokády služeb aktérů vystupujících v těchto událostech proti WikiLeaks, tyto blokády jsou známé jako tzv. "Operace Payback" hacktivistické skupiny Anonymous, využívající specifického akčního repertoáru - tzv. virtuálního sit-in².

Zásadní proměny společnosti, způsobené rozvojem a masovým rozšířením moderních komunikačních technologií, se týkají takřka všech aspektů sociálního světa a lidského života, takto proměněná společnost bývá označována za společnost sítí (Castells 2010a). Komplexnost těchto změn je důvodem předpokladu, že tento proces nemohl nemít vliv na takzvanou veřejnou sféru, tedy politicky činnou veřejnost a zprostředkovaně odborné diskuse, v rámci kterých jsou tyto skutečnosti konceptualizovány a pojmenovávány. Tento aspekt společnosti sítí je důležitý z důvodu, řečeno Habermasovými slovy, že skrze politickou suverenitu lidu stojí kritická veřejnost a veřejná sféra v základech legitimizace politického panství většiny moderních demokratických států (Habermas 2000a: 32).

Cílem této práce je sumarizovat odborné diskuse o vztazích mezi aktéry kyberprostoru. Zaměřím se na debaty vedené o proměnách veřejné sféry a na proměny jejího teoretického uchopování a na teoretické diskuse, jejichž předmětem jsou vlastnosti a charakter kyberprostoru, které jsou důležité pro koncept veřejné sféry. Na příkladu konkrétní, transnacionální kolektivní akce (Operace Payback) se pak tyto debaty pokusím vztáhnout k realitě současných online protestních hnutí a akčním repertoárům jejich protestních performací.

Předmětem této práce je vztah kyberprostoru a veřejné sféry ve smyslu Habermasova normativního ideálu. Omezení související s tradičním vnímáním veřejné sféry pak vede k nutnosti použít k adekvátnímu popisu skutečnosti koncept jiný, který by bral v potaz konfliktní vlastnosti veřejné sféry a zároveň specifika kyberprostoru.

² Specifický typ občanského protestu – vysvětlení pojmu, viz str. 51 a dále.

Domnívám se, že kontroverze okolo vybraných událostí ukazují na zásadní proměnu, kterou současná globální společnost, společnost sítí, prochází. Nově vzniklý sociální prostor, prostředkovaný komunikačními technologiemi propojenými v informační síť, je polem, v němž probíhají boje jednotlivých aktérů o moc definovat jeho další podobu. Kyberprostor spolu s novými formami komunikace přinesl i nové formy politického projevu. Kontroverze okolo protestních událostí a jejich radikálně rozdílné interpretace pak vypovídají o tom, že tyto nové praktiky protestních skupin a hnutí nejsou zatím obecně uznávány za legitimní formu protestních repertoárů. Transnacionální protesty samotné jsou pak dokladem toho, že neexistuje konsensus na roli, parametrech a vlastnostech veřejné sféry v globální síťové společnosti.

V první části této práce představím tradici uvažování o veřejné sféře - počínaje Habermasovým stěžejním konceptem, který je charakterizován racionálním dosahováním konsensu, a pozdější teorií komunikativního jednání, s kterou souvisí uvažování o deliberativní demokracii. Následně představím teorie kriticky se vztahující k Habermasově pojetí veřejné sféry - koncept participační parity Nancy Fraser a její důraz na opoziční veřejnosti - a agnostický pluralismus Chantalle Mouffe, který pojímá veřejnost jako bojiště o diskurzivní hegemonii.

V druhé části představím teorie a odborné diskuse věnující se společnosti z pohledu rozvoje komunikace prostředkované komunikačními sítěmi, které předmět jejich zájmu řadí do proudu interdisciplinární akademické produkce souhrně označované za tzv. studia nových médií. Jedná se především o společnost sítí Manuela Castellse, tematizaci internetu jako sociální instituce Marka Postera a hlavní okruhy teorie a výzkumu společnosti sítí, které jsou předmětem současného akademického zájmu - digital divide, rozvoj plurality, fragmentarizace kyberpostoru a komercializace komunikačními technologiemi zprostředkovaných sociálních vztahů.

Za exemplární událost, demonstrující vztah veřejné sféry a kyberpostoru, jsem si vybral transnacionální virtuální blokádu online služeb, kterou chápu jako projev globální kritické veřejnosti. Z tohoto důvodu na úvod další části uvedu koncept protestních repertoárů sociálních hnutí Charlese Tillyho, jako vhodný pojmový aparát

pro popis vybrané konfliktní události. Dále shrnu práci autorů věnujících se reflexi antiglobalizačních protestů Donatela Della Porta a Sidney Tarrow, kteří konstatují měnící se charakter protestních hnutí a samotné formy jejich protestů, s čímž souvisí rozšíření tzv. transnacionální kolektivní akce. Představím základní klasifikaci online aktivismu ve vztahu ke společenskému a právnímu řádu, podle kterého je vybraná událost tzv. hactivismem. Sandor Vegh, v souvislosti s využitím internetu pro protest rozlišuje několik typů online aktivismu dle jejich zamýšlených cílů od rozšiřování povědomí, přes organizaci a mobilizaci účasti na offline protestech až po akční/reakční aktivity v rámci kyberprostoru. Operace Payback je pak takřka idálně typickým hactivismem kombinujícím všechny, Vegh identifikované, dílčí typy online aktivismu.

Ve čtvrté části práce nastíním vývoj a historii akčního repertoáru online protestních performací - virtuální blokády, která byla ústřední událostí Operace Payback. Budu chronologicky sledovat rozvoj tohoto repertoáru tak, jak byl postupně uplatňován vybranými globálními protestními hnutími, využívajícími kyberprostor pro svou specifickou formu transnacionální kolektivní akce. V závěrečné části práce se zabývám charakteristikami konkrétní události - masovou transnacionální kolektivní akcí skupiny Anonymous, kterou zasazují do konceptuálního výkladového rámce vystavěného z teorií představených v předcházejících kapitolách. Tuto událost pak interpretuji jako jednoznačný projev proměny mocenské rovnováhy, umožněné rozvojem kyberprostoru.

Veřejnost, kyberprostor a komunikační model

Pod pojmem veřejnosti je dnes, podle Velkého sociologického slovníku, vesměs chápána větší „...část společnosti zainteresovaná na výsledcích ekonomických a společenských aktivit s obecnějším dopadem, na řešení určitého společenského problému, respektive na společenském dění jako takovém. Je to skupina, o jejíž přízeň se uchází decizní sféra, politické strany, masmédiá, producenti a distributoři spotřebního zboží. (...) Účinnost tlaku veřejnosti na decizní orgány a na celkové společenské, ekonomické a politické dění závisí na politickém zřízení a politické kultuře

země (společnosti)." Související Habermasův koncept veřejné sféry podrobně představím v samostatné kapitole.

České právo definuje veřejný prostor v § 34 českého zákona o obcích, 128/2000 Sb.: „*Veřejným prostranstvím jsou všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru.*“ Tato definice, jak je zřejmé ze zahrnutého výčtu, se týká fyzického prostoru, míst užívaných ke svobodnému setkávání lidí. V obecnějším významu je veřejný prostor chápán jako metafora označující platformu střetávání se sobě rovných lidí, „prostor“, ve kterém se odehrává jejich komunikace a v němž se formuje veřejnost a veřejné mínění.

V této práci operuji s touto obecně přijímanou metaforou „prostoru“ jako „zhmotnění“ veřejné sféry. Tato metafora je také důvodem pro pojmenování mnoha jednotlivých počítačů propojených v „informační síť“ a zprostředkávajících mezilidskou komunikaci, kyberprostorem.

Pojmenování počítačové sítě jakožto kyberprostoru a obecně postupný pokles ve vnímání rozdílů mezi „virtualitou“ a „realitou“ je svého druhu sebenaplňujícím se prorocstvím. Ve svých důsledcích je nepodstatné proč, jak moc a na základě čeho je „virtuální“ svět za klávesnicí porovnatelný, a tím způsobem rovnocenný, světu „reálnému“ před klávesnicí. Ze sociologického hlediska je dostatečné, že určité množství uživatelů internetu přestalo vnímat rozdíly mezi komunikací pomocí informačních technologií a komunikací pomocí starších médií, či „face to face“ jako podstatné. Kyberprostor se tak pro velkou část uživatelů stává díky své každodennosti reálným ve svých důsledcích. Řečeno slovy Petera Sande³ „*Nemáme rádi výraz „v reálném životě“. My mluvíme o stavu „vzdálen od klávesnice“. Myslíme si totiž, že*

³ Peter Sande je jedním ze zakladatelů *The pirate bay (TPB)* - svého času největšího „trackeru“ - klíčové infrastruktury pro sdílení digitálního obsahu na internetu přímo mezi jednotlivými uživateli/počítači, pomocí technologie peer-to-peer. Použitá citace je částí jeho obhajoby ze soudního procesu, ve kterém byla TPB žalována americkým audiovizuálním průmyslem za zprostředkující roli v komunikaci mezi jednotlivci sdílejícími mezi sebou mimo jiné i autorsky chráněný obsah, na jehož distribuci měli u soudu zastoupené společnosti legální monopol. Zdroj: <http://watch.tpbafk.tv/>

*internet je reálný“.*⁴

Komunikace se z části přesunula do kyberprostoru, do emailových schránek, na sociální sítě, diskusní fóra, blogy. Tato změna platformy mezilidských interakcí je z objektivního hlediska zdokumentována na jedné straně snižováním nákladu klasických tištěných médií⁵, na straně druhé rozšířením připojení k internetu⁶ ve světové populaci, nárůstem uživatelů jednotlivých online služeb, či prostým růstem podílu počtu osob zaměstnaných v sektoru informační ekonomiky z principu souvisejícím s kyberprostorem.

Termín kyberprostor (Cyberspace) uvedl do slovníku na začátku osmdesátých let americký autor kyberpunkových románů William Gibson. *„Kyberprostor. Sdílená halucinace každý den pociťovaná miliardami oprávněných operátorů všech národů, dětmi, které se učí základům matematiky... Grafická reprezentace dat abstrahovaných z bank všech počítačů lidského systému. Nedomyslitelná komplexnost. Linie světla seřazená v neprostoru myslí, shluky a souhvězdí dat. Jako světla ustupující...“* (Gibson 2007: 58). Všeobecnější rozšíření se tomuto pojmu dostalo ve spojení s deklarací nezávislosti kyberprostoru z roku 1996, která byla sepsána John Perry Barlowem v reakci na reformu amerického zákona o telekomunikacích, pod něž byl nově vznikající a rozšiřující se internet zařazen.

Použitím termínu „kyberprostor“, majícím původ v subkultuře kyberpunkové literatury, se snažím zastřešit mnoho souvisejících pojmů a více slovních popisů, různě využívaných v odborné literatuře. Jedná se tak především o „internet“, „počítači mediovanou komunikaci“, „komunikaci prostředkovanou informačními technologiemi“, „sítě elektronicky zpracovávaných informací“ nebo „informační dálnici“. Tyto pojmy jsou mnohdy zatíženy výrazovými nuancemi odkazujícími k odlišným interpretacím a odbornému zázemí autorů využívající tyto koncepty, které jsou však pro přehlednost

⁴ Všechny citace cizojazyčných zdrojů v této práci, jsou překlady autora - není-li uvedeno jinak.

⁵ Na příkladu media projektu je zřetelné snižování nákladu jednotlivých Českých tištěných médií v posledních letech.

<http://www.median.cz/index.php?lang=cs&page=1&sub=8>

⁶ Roku 2012 bylo 2,405,518,376 uživatelů internetu, míra penetrace celosvětové populace činila 34.3 %, v Evropě 63.2 %. zdroj: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

sumarizace odborné literatury zavádějící. Z tohoto důvodu se v případech, ve kterých není podstatný specifický význam jednotlivých pojmů, vyhýbám jejich užití. Obsáhlá problematika infrastruktury internetu, míry penetrace populace internetem, sociální a demografické charakteristiky internetové populace či chování uživatelů jsou v této práci pouze nastíněny ve snaze zaměřit se na vliv rozvoje kyberprostoru na globální veřejnou sféru a transnacionální kolektivní akci.

S kyberprostorem budu v této práci operovat jako se specifickou – dematerializovanou, delokalizovanou a na informační síti záviselou – formou veřejného prostoru, ve smyslu Habermasovy veřejné sféry, ve které jsou artikulovány, vyjednávány, šířeny a přijímány všeobecné významy, pomocí čehož se, obrazně řečeno, masa uživatelů proměňuje ve veřejnost.

Charakteristicky nová je na kyberprostoru v první řadě dematerializace komunikace, její transnacionalizace a vzrůst vzájemnosti. Dematerializace snižuje náklady šíření informací a zprostředkovaně i náklady jednotlivců pro aktivní zapojení se, transnacionalizace je popisem narušení omezení daných hranicemi národních států a jejich lokálně vázanými legislativami. Poetickými slovy z manifestu nezávislosti kyberprostoru adresovanými „státům“: „...nemáte svrchovanost nad místy, kde se scházíme. (...)Náš svět, který je zároveň všude i nikde, určitě není tam, kde žijí naše těla.“ (Barlow 1996) Vzrůst vzájemnosti ve společnosti sítí popisuje Vin Crosbie, americký teoretik nových médií, jako proměnu komunikačního modelu (Crosbie 2002). Podle tohoto mediálního teoretika historicky existují dva hlavní modely komunikace: interpersonální model (one-to-one) a jednosměrný model masové komunikace (one-to-many). Masovou komunikací je myšlen vztah mezi jednotlivcem produkujícím sdělení a publikem, které jej přijímá. Tento komunikační model se tak projevuje při jakékoliv příležitosti, kdy jednatel oslovuje větší počet posluchačů - například farář při bohoslužbách či řečníci na shromážděních.

Oba tyto komunikační modely jsou platné bez ohledu na rozvoj nových, efektivnějších a technologiemi prostředkovaných forem komunikace (rozvoj individuálních komunikačních nástrojů - např. telefon, nebo v druhém případě vznik

masových médií - tisku, radia či televize). S rozvojem internetu a obzvláště s rozšířením interaktivních aplikací, ve kterých je jejich obsah generován samotnými uživateli, dochází podle Crosbiho ke vzniku úplně nového komunikačního modelu tzv. many-to-many. Tento model popisuje stav, kdy schopnost komunikovat s mnohými je široce demokratizována vznikem a rozšířením nástrojů umožňujících vytvářet a šířit obsah s prakticky nulovými náklady. Tímto nástrojem je myšlen internet obecně, konkrétněji pak interaktivní aplikace umožňující uživatelsky nenáročné publikování obsahu - hromadné emaily, blogy, microblogovací služby, sociální sítě, systémy pro správu obsahu. V důsledku existence těchto uživatelsky nenáročných aplikací a spolu s nárůstem internetové populace vzniká prostředí tohoto nového komunikačního modelu, kdy každý má možnost oslovovat publikum a každý z publika má možnost stejným způsobem reagovat.

V případě existence pouze dvou komunikačních modelů - masového a interpersonálního - byla schopnost ovlivňovat své okolí limitována nesnadným přístupem k publiku většího počtu osob (například přístupem do redakce masmédií). Z této představy pak vychází celé uvažování o tzv. mediálních gatekeepers, či role opinion leaders při utváření veřejného mínění ve vztahu mezi masovými médii a jejich publikem. Vznik nového komunikačního modelu pak vede k novým aspektům masové komunikace - která se stává obousměrnou - publikum je zároveň potenciálním tvůrcem obsahu schopným účinně reagovat na masově (již zdaleka ne pouze masmédií) šířená sdělení.

Tyto právě vyjmenované vybrané aspekty kyberprostoru umožnily vznik a rozvoj nových vztahů mezi masami jednotlivců. Vztahů, které byly do té doby podmínkou i výsledkem složitých a nákladných hierarchicky organizovaných struktur - redakcí masmédií, organizačních aparátů stran, odborů, apod. Konfliktní událost, která je vybrána jako příkladová pro téma této práce, je chápána jako transnacionální kolektivní akce, v jejímž pozadí je zřetelně přítomna zmiňovaná proměna komunikačního modelu. Konflikt samotný je pak střetem mezi několika aktéry – mnoha účastníky Operace Payback vystupujícími pod kolektivní identitou skupiny Anonymous

postavené na komunikaci „many-to-many“ s tradičními aktéry s jejich hierarchickou komunikační strukturou - bankovními a platebními společnostmi, národními státy a redakcemi masmédií.

Koncept veřejné sféry

Pro zodpovězení otázky na vztah kyberprostoru a veřejné sféry je nutné si kromě definice kyberprostoru ujasnit i pojem veřejné sféry. V předcházející kapitole byly představeny nejdůležitější tematizace související s kyberprostorem, v první části této kapitoly představím Habermasovu normativní vizi liberální občanské veřejnosti a teorii komunikativního jednání, která popisuje vzdor proti kolonizaci přirozeného světa prostřednictvím kritické veřejné komunikace.

V druhé části kapitoly pak představím hlavní kritiky konceptu veřejné sféry.

Habermasova normativní vize

Veřejnost je v sociologii chápána jako aktivní publikum - kreativní příjemce veřejných projevů, reklamy či politické propagandy. Jako výchozí bod diskuze o veřejné sféře je pak klíčové dílo německého sociologa Jurgena Habermase - *Strukturální přeměna veřejnosti*, z roku 1962. V této knize Habermas pomocí historické analýzy vývoje *veřejnosti* osvětluje normativní problémy spjaté s veřejnou sférou v současných západních demokraciích a předkládá ideální typ racionální veřejné komunikace.

Strukturální přeměna veřejnosti je vyličená na srovnání a zobecnění různých forem historických projevů veřejnosti. Dvorská reprezentativní veřejnost feudálního období pozdního středověku se postupným rozšiřováním a zahrnováním dalších stavů s důležitým mezistupněm tvořeným literární veřejností přeměnila v liberální občanskou veřejnou sféru měšťanského období. Tato fáze přeměny pak byla završena vznikem liberálních demokracií (Habermas tento proces sledoval na historickém vývoji tří zemí Francie, Británie a Německa). Historické projevy veřejnosti a utváření veřejného mínění Habermas srovnává s podobou veřejné sféry v masových demokraciích států blahobytu, pro které je charakteristický rozvinutý kulturní průmysl a výrazný vliv ekonomických a

politických aktérů na její utváření. Ze srovnání veřejné sféry v době vzniku této knihy s historickým konceptem měšťanské občanské veřejnosti, který stál v pozadí vzniku moderních demokracií a je stále přítomný v podobě normativní fikce ústavního práva, Habermas zaznamenává další fázi strukturální proměny veřejné sféry.

S rozvojem kapitalismu, směny informací a souvisejícím rozšířením tisku získala literární veřejnost politickou dimenzi a splynula s reprezentativní veřejností ve společné publikum. Literárně kritické salony a posuzující čtenářské obce tak získaly nový předmět rozvažování - veřejně publikované správní akty. Kritické rozvažování měšťanské veřejnosti, vytvářející tímto způsobem veřejné mínění, se podle Habermasova výkladu začalo objevovat na počátku 18. století. Pro občanskou veřejnost tohoto období byl charakteristický vyrovnaný vztah mezi kategorií soukromého a veřejného. Soukromou sférou Habermas chápe ekonomické a sociální zájmy jednotlivců a rodin. Veřejnou sférou je pak míněno "rozvažující publikum" literární a občanské veřejnosti a zároveň veřejná státní moc.

Veřejná sféra je chápána jako sociální, historicky podmíněná instituce, jejíž funkcí je kontrola veřejné moci státu. Veřejné mínění vzniká procesem překonávání soukromých a partikulárních zájmů jejich racionálním rozvažováním za účelem nalezení konsensuálního zájmu společného, veřejného. Veřejná sféra liberálních měšťanských společností v době vzniku moderních demokracií se skládala z platform sloužících k informování a diskusi - tedy z veřejných shromáždění, kaváren, literárních salonů, diskusních klubů a dalších "fyzických" míst, umožňujících vzájemné setkávání a kritické rozvažování o veřejných záležitostech, stejně jako z institucionalizovaných politických diskusí, které jsou představovány parlamenty a fóry jednotlivých politických stran. Denní noviny a tiskoviny obsahující politické komentáře pak byly dalším takovým prostředím, které zároveň zprostředkovalo tento kritický proces širšímu publiku. Měšťanská veřejná sféra umožňovala jednotlivcům účastnit se kritické veřejné diskuse, která je podmínkou diskurzivně utvářené vůle občanů, schopné oponovat mocenským aktérům představovaným původně aristokracií, později byrokratickým státním aparátem a ekonomikou.

Strukturální proměna veřejné sféry se se vznikem masových demokracií a byrokratickým rozvojem sociálního státu projevuje v přechodu od veřejného mínění vzniklého konsensem v racionální debatě k veřejnému mínění manipulovanému a ovládanému spotřebou a pasivitou. Publikum ztrácí svou kritickou roli ve vztahu k veřejné státní moci, na úkor nové role pasivního příjemce - konzumenta. „*Veřejnost přebírá funkce propagace. Čím více může být zapojována jako prostředek politického a ekonomického ovlivňování, tím více se jako celek stává nepolitickou a vzbuzuje zdání privatizovanosti.*“ (Habermas 2000a: 273)

Z individuálního účastníka v kritické debatě se stal divák a spotřebitel, který pasivně konzumuje jak zábavu, tak veřejnou debatu. Občan se optikou Habermasova přístupu proměnil v diváka mediálních prezentací hájících mocenské a politické zájmy aktérů disponujících dostatečnou politickou a ekonomickou mocí potřebnou pro diskursivní ovládnutí veřejné sféry. Model občanské veřejnosti je postaven na oddělení soukromé a veřejné sféry, popsána proměna ale vede ke vzniku vzájemně prolnutých oblastí - zestátněné společnosti a zespolečenštělých oblastí státu, které již nejsou prostředkovány diskusí politicky rozvažujících soukromých osob. „*Charakteristický vztah soukromí vztazeného k publiku se rozplynul... Činnosti, kterými se ve volném čase zabývá publikum spotřebitelů kultury, se naproti tomu samy odehrávají v sociálním klimatu, v němž neexistuje potřeba nějak pokračovat v diskusích.*“ (Habermas 2000a: 258) Habermasův koncept označuje fórum diskursivní interakce. Fórum, které se nachází v prostoru mezi soukromou sférou a státem, jde o jakousi třetí sféru, která zprostředkovává vzájemný kritický kontakt. Prolnutí těchto dvou sfér je úpadkem obou z nich, což narušuje základní podmínku kritické funkce veřejnosti, která je nahrazena veřejností manipulativní. „*Konsensus vytvořený rafinovanými službami, které produkují mínění ve znamení určitého fingovaného veřejného zájmu, zcela postrádá kritéria něčeho rozumného.*“ (Habermas 2000a: 298).

Oslabení kritických funkcí publicity vede k úpadku veřejného mínění a refeudalizaci veřejnosti. Refeudalizace je označením nového efektu publicity, která napodobuje onu auru osobní prestiže a nadpřirozené autority, která byla charakteristická

pro reprezentativní veřejnost feudálního období. „*Občanská veřejnost opět získává feudální rysy spolu s tím, jak je vytvářena prostřednictvím public relations...*“ (ibid: 298).

Problematika legitimacy společensko politického uspořádání, která vyplývá z paradoxního charakteru a vlastností moderní veřejné sféry, je zřejmá v rozporu fungování veřejné sféry s normativním sebeporozuměním moderních demokracií. „*Masové demokracie sociálních států si v souladu se svým normativním sebeporozuměním mohou činit nárok na kontinuitu se zásadami liberálního právního státu pouze potud, berou-li vážně příkaz politicky činné veřejnosti. Pak je však nutné ukázat, jak má být ve společnostech našeho typu umožněno, aby publikum uvedlo do chodu kritický proces veřejné komunikace prostřednictvím organizací, které jej mediálně vytvořily*“ (Habermas 2000a: 345).

Pravděpodobně i tento rozpor vedl Habermase v jeho další tvorbě k zaměření se na problémy legitimacy - *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu* (česky Habermas 2000b - orig. 1973). V jeho hlavním díle *Teorie komunikativního jednání*, které je vedenou snahou o obnovu projektu obecné teorie, pak předkládá dvoustupňové pojetí společnosti, které spočívá v kontrastu žitého světa a systému (první díl *Rozum a racionalizace společnosti*, druhý díl *Žitý svět a systé: kritika funkcionalistického rozumu*). Habermas se v této práci pokouší o propojení dvou odlišných přístupů reprezentovaných strukturalismem na straně jedné a interpretativními přístupy na straně druhé. Koncept komunikativní racionality je pak výsledkem vzájemného vztahu mezi systémem (ekonomikou a státem, pro které je charakteristická systémová integrace, funkcionální racionalita a strategické jednání) a žitým světem (privátní a veřejná sféra, charakterizována sociální integrací a komunikativním jednáním).

Optikou teorie komunikativního jednání je pak možné vnímat vznik a rozvoj nových sociálních hnutí, s jejich důrazem na autonomii a participaci, jako vzdor proti systémové kolonizaci žitého světa (Habermas 1987: 392 - 396). Sociální hnutí zpochybňují do té doby neproblematické sociální praktiky utvářené instrumentální racionalitou a činí z nich tímto způsobem problémová témata, která se stávají

předmětem veřejné diskuse. Habermas poukazuje na fakt, že proces kolonizace (byrokratizace a komodifikace) přirozeného světa systémem má řadu patologických důsledků. Zároveň se však stává další konfliktní linií, která dává vzniknout (nebo je alespoň podstatným důvodem pro vznik a mobilizaci těchto hnutí) „...*mnoha opozičním, novým sociálním hnutím*“, která znovu pozvedají úlohu, jež hnutí pracujících nenaplnilo, a to prosazování racionální a etické rekonstrukce společnosti a širší projekt emancipace, který by revitalizoval veřejnou sféru“ (Roberts & Crossley 2004: 9). Komunikativní jednání, založené na komunikační racionalitě směřuje k porozumění a dosahování vzájemné shody. Je tak v rozporu s instrumentálním jednáním a racionalitou, zaměřenou na dosažení úspěchu, prostřednictvím které systém kolonizuje žitý svět. Teorie komunikativního jednání umožňuje dynamický popis sociálního dění, především tím, že aktéři jsou z této perspektivy schopni, vzájemnou interakcí a na dosažení shody orientovanou komunikací, aktivně systém přetvářet.

Konfliktní charakter kolonizace přirozeného světa vytváří potenciál pro protest. Tento potenciál je dále umocněn ambivalentní rolí masových médií a kultury. Ty na jedné straně vytvářejí tok informací, který osvobozuje komunikační proces od provinciality a omezení místních a časových kontextů, čímž dává vzniknout veřejné sféře charakterizované abstraktní simultaneitou a přítomností. Na straně druhé masová média a kultura hierarchizují publikum a svou centralizovaností mají potenciál účinné sociální kontroly. „*Teorie komunikativního jednání pracuje s představou přirozeného světa jako sféry, ve které proces reifikace není pouhým odrazem manifestace represivní integrace vyzařované oligopolním hospodářstvím a autoritářským státem.* [Rozporuplnost kolonizace a ambivalentní role masové kultury a médií pak vede ke vnímání] ...*soukromé a veřejné sféry ve světle racionalizovaného přirozeného světa, ve kterém se systémové imperativy střetávají s nezávislou komunikační strukturou.*“ (Habermas 1987: 391).

Masové demokracie sociálních států institucionalizací třídních konfliktů pacifikovaly protestní potenciál vybraných konfliktů - především dělnického hnutí. Organizovanost, byrokratizace a institucionalizace reprezentace zájmů jednotlivých

aktérů třídních konfliktů je pak příkladem úspěšné systémové kolonizace přirozeného světa, která vede k nárůstu komplexity systému. „*Sociální stát kompromituje podmínky existujících vztahů mezi systémem (ekonomikou a státem) a přirozeným světem (privátní a veřejné sféra), okolo kterých krystalizují role zaměstnanců, spotřebitelů a klientů veřejné byrokracie a občanů státu.*“ (Habermas 1987: 349). Vývoj a proměny sociálního státu a procesy institucionalizace konfliktů tak vedou k proměnám konfliktních os ve společnosti, úpadkům starých a vzniku nových protestních hnutí.

Habermas si všímá, že v posledních desetiletích vzniklé konflikty⁷ v západních demokraciích (charakterizovaných sociálním státem) se v různých aspektech odlišují od struktur předcházejících konfliktů ohledně distribuce materiálních zdrojů. „*Předmětem těchto konfliktů již není materiální reprodukce a s ní související požadavky na řešení pomocí redistribuce, ani nejsou již kanalizovány skrze politické strany a zájmové organizace. Mnohem více se tyto konflikty týkají kulturní reprodukce, sociální integrace či socializace a jsou realizovány v rámci sub-institucionálních či mimoparlamentních forem protestů.*“ (Habermas 1987: 392).

Pro konflikty pozdní doby, které reprezentují nová sociální hnutí a „nová politika“, je tak charakteristické zaměření se na uspořádání sociálního života spíše než redistribuci, která byla charakteristická pro tzv. „starou politiku“. Zřejmým předpokladem této teze je, že konflikty o materiální zdroje jsou v sociálních státech institucionalizovány - a efektivně konsensuálně řešeny - sociální politikou, tripartitou apod.

Témata těchto konfliktů se pak týkají kvality života, rovnosti práv, individuální seberealizace, participace či lidských práv. Dochází tak k politizaci každodenního života, která ale není zapříčiněna vznikem nových sociálních hnutí, ale v ideálním případě je vznik těchto hnutí konečným důsledkem této politizace. Každodenní život je

⁷ Teorie komunikativního jednání byla publikována v roce 1981, Habermas tedy mluví o nových sociálních hnutích v tehdejší západní Německu, která následně explicitně vyjmenovává - protijaderné a environmentální, mírové, různorodá lokální a další "single issue" hnutí, alternativní hnutí (squaterské a alternativní komunitní projekty), náboženský fundamentalismus, protesty proti daním, protestní organizace rodičů proti školským reformám či v neposlední řadě ženské hnutí.

proměňován kolonizací ze strany systému (státu, ekonomiky) a nová sociální hnutí na tento proces (politicky) odpovídají tím, že uvádějí do chodu kritický proces veřejné komunikace. „*Nová sociální hnutí formují nové, kritické publikum. Prostředky komunikativně racionálního zapojení zpochybňují systém a nastavují agendu pro jeho normativní revitalizaci*“ (Roberts & Crossley 2004: 9).

Kritická rozpracování konceptu veřejné sféry

Protože se protestní performance hacktivistů⁸ odehrávají v prostředí, pro které je typické nerozlišitelnost a vzájemné propojení kritické veřejné sféry občanů se sférou komodifikovanou ekonomickými aktéry, byrokratizovanou státním aparátem či přímo vytvářenou masmédií, považují za důležité Habermasův koncept občanské veřejnosti a ideál kritické veřejné sféry doplnit dalšími koncepty.

Habermasův koncept veřejné sféry z různých východisek kritizuje, rozvíjí a navazuje na něj mnoho dalších teoretiků politiky, demokracie, spravedlnosti a veřejnosti. Dobrým úvodním přehledem do této diskuse je sborník *Habermas and the Public Sphere* (Calhoun 1992), sestavený z příspěvků konference pořádané při příležitosti vydání anglického překladu Habermasovy *Strukturální přeměny veřejnosti*. Autoři příspěvků v tomto sborníku jsou představiteli jednotlivých proudů následujících kritických diskusí o utváření veřejného diskursu, vztahujících se ke konceptu veřejné sféry (Fraser 1990, 2007, Honneth 1991, Mouffe 1985).

Habermasovo pojetí liberální občanské veřejné sféry a na něj navazující koncept deliberativní demokracie je postaven na hledání konsensu v racionální diskusi.⁹ Hactivistická uskupení oproti tomu využívají své protestní performace a repertoáry k vyvolání či zvýšení pozornosti o vybraná témata vlastní politické agendy, podobně jako dříve nová sociální hnutí. Sledované spektakulární události samozřejmě nejsou realizací

⁸ Hacktivismus je aktivismem využívajícím čistě online protestní repertoáry.

⁹ Základní vhled do tématu deliberativní demokracie a utváření jejich hranic představuje další tematický sborník *Democracy and difference* (Benhabib 1996)

normativního ideálu kritické veřejné diskuse, postavené na racionálních argumentech, ale mediální kampaní poukazující na politické otázky, které jsou vnímány hacktivisty jakožto nedostatečně veřejně diskutované a reprezentované ve veřejném diskurzu - masmédiích nebo institucionalizovaných diskusních fórech - parlamentu a politických stranách.

Z tohoto důvodu je třeba veřejnou sféru vnímat jako bojiště mnoha aktérů a vzájemně soupeřících opozičních veřejností o pozornost a případnou přízeň masmédií a zprostředkovaně „kritické veřejnosti“. Předtím, než se jakákoliv skutečnost stane předmětem politických debat a racionální veřejné diskuse, je nutné, aby byla vůbec vzata v potaz jako veřejná. Protestní události inscenované opozičními veřejnostmi, které problematizují a zviditelňují dosud neproblematické skutečnosti, nejsou jejich racionální veřejnou diskusí. Spektakulární protesty opozičních veřejností jsou ale jejím nezbytným předpokladem, který racionální diskusi, ustavením těchto témat jako veřejných, vůbec umožňují (Wiegman 2011: 76).

Chantal Mouffe do této diskuse přispívá modelem agnostického pluralismu, který zohledňuje konfliktní přirozenost demokracie. Deliberativní model politiky je vnímán jako naivně racionalistický, ignorující klíčovou roli, kterou ve sféře politiky hrají vášně a sváry přirozeně vznikající mezi kolektivními identitami, které jsou těmito konflikty formovány. Habermas a navazující koncepty deliberativní demokracie tak podle Mouffe nadměrně protežují racionální hledání konsensu v protikladu ke klasickému - agregativnímu pojetí politiky, které interpretuje politiku jako střet navzájem soupeřících konkurenčních zájmů. Mouffe Habermasovi vytýká, že pouze nahrazuje model vzájemného soupeření ekonomických konkurenčních zájmů za podobně ideálně typický model hledání racionálního konsensu (Mouffe 1999: 746).

Tyto hlavní výtky jsou pak důvodem, proč Habermasův přístup nenabízí adekvátní popis demokratické politiky. Mouffe proto přichází s konceptem agnostického pluralismu (Mouffe 1985), který je kritickým rozpracováním konfliktního pojetí politiky jako vztahů mezi "my" a "oni" Carla Schmidta a Gramsciho tezí o kulturní hegemonii.

Mouffe zdůrazňuje roli antagonismu ve veřejné sféře a skutečnost, že nikdy není možné dosáhnout emancipace úplně, vždy pouze částečné. Demokratické společnosti z tohoto pohledu jsou disharmonické a konfliktní a postavené právě na nemožnosti jakéhokoliv aktéra přisvojovat si reprezentaci totality. Jakýkoliv konsensus je tak pouze dočasným výsledkem provisorní hegemonie a stabilizace moci, a vždy tak v sobě obsahuje prvek vyloučení. Specifika moderní demokracie spočívají v uznání legitimitu konfliktů a v neautoritativním prosazování řádu. V demokratické společnosti by tedy měl být prostor pro vyjádření konfliktních zájmů a hodnot, které jsou z politiky neodstranitelné ze své podstaty. V ideálním případě jde o jakýsi "konfliktní konsensus". Tato forma "konsensu" je podmíněna existencí kolektivních identit utvářených okolo konfliktně definovaných pozic. A s takto konfliktně definovanými identitami souvisí nezbytná možnost svobodně volit mezi opravdovými alternativami. „*Stav kdy je agonistická dynamika pluralitních systémů tlumena nedostatkem demokratických identit, které by mohly být předmětem sebeidentifikace, způsobuje nebezpečí vzniku konfliktů mezi esencialistickými identitami a neslučitelnými morálními hodnotami*“ (Mouffe 1999: 756). Demokratické společnosti podle Mouffe pak kanalizují konfliktní přirozenost politiky do demokratické arény. Představy o deliberativní demokracii jsou v protikladu postaveny na racionálním vytváření konsensu, který je ale možný pouze za splnění předpokladu ideální komunikační situace a za předpokladu, že lidé jsou schopni se opravdu oprostít od svých partikulárních zájmů a racionálně uvažovat a diskutovat.

Feministická kritika Nancy Fraser je přes určité odlišnosti vedena z podobného směru. Fraser Habermasovu pojetí vytýká opomíjení dalších opozičních veřejností v jeho historické analýze vývoje veřejné sféry, jejichž samotná existence je nutně v konfliktu s modelem jedné, liberální občanské veřejnosti. Fragmentarizované opoziční veřejnosti (například veřejnost plebejská, dělnická aj.) tak podle této kritiky existovaly již dávno před vznikem masových demokracií sociálních států, a popis strukturální proměny veřejné sféry proto vytváří klamnou iluzi inkluzivní jednoty hegemonistického liberálního modelu, který je pouze nikdy nenaplněným normativním ideálem a zároveň mocenským nástrojem.

Reálná podoba veřejnosti se podle Fraser od normativního ideálu odlišuje nerovností v možnostech přístupu jednotlivců, skupin a opozičních veřejností do médií, jakožto prostoru diskursivního utváření veřejnosti. „*Média, jejichž prostřednictvím zde probíhá výměna názorů, jsou totiž v soukromém vlastnictví a smyslem jejich provozu je vytvářet zisk. (...) [skupiny v podřízeném sociálním postavení proto nemají zajištěnu] rovnoprávnou participaci na veřejném životě*“ (Fraser 2007: 80). Tento problém je umocňován koncentrací vlastnictví médií a vznikem monopolních mediálních skupin¹⁰. Habermas se spolu s tradicí parlamentárních demokratických zřízení tomuto praktickému problému vyhýbá ideou parlamentní veřejnosti (označovaná za tzv. silnou veřejnost), která by měla reflektovat a reprezentovat diskuse v celé populaci (jednotlivých slabých veřejnostech).

Fraser dále mluví o podřízených opozičních veřejnostech, vznikajících jako odpověď na vyloučení z vládnoucí veřejnosti. Tyto opoziční veřejnosti pak s různou mírou úspěšnosti otevírají diskuse o pro ně klíčových, ale ve veřejné diskusi dosud marginalizovaných problémech.¹¹ Fraser tak místo Habermasova liberálního modelu nabízí model postměšťanského pojetí veřejnosti, ve kterém by veřejnost měla větší roli. Přichází s ideálem participační parity, který by měl umožňovat všem rovnocenný přístup do diskusí o věcech, které se jich týkají. Podmínkou participační parity je pak dostatečná míra uznání variantních identit a dostatečná míra materiální rovnosti, která by nevedla k vyloučení z podílu na veřejné diskusi a zprostředkovaně moci nad vlastním životem. Normativní ideál participační parity má pak kritické teorii umožnit „...odhalovat způsoby, jimiž společenská nerovnost narušuje průběh rozvažování uvnitř veřejností v pozdně kapitalistických společnostech. (...) a povahu vztahů, které existují mezi jednotlivými veřejnostmi, a jak různé mají tyto veřejnosti přístup k moci, jak odlišně jsou členěny a jak jsou některé z nich nedobrovolně podřizovány ostatním...”

¹⁰ V Českém prostředí se jedná o skupinu MAFRA a.s. a Ringier, které vlastní většinu českého trhu tištěných médií.

¹¹ Fraser jakožto představitelka sociálně-feministické kritiky má v tomto případě na mysli specifické veřejnosti vzniklé jako výsledek některé z konfliktních společenských os - genderovou, rasovou, sociální aj.

(Fraser 2007: 110).

Kyberprostor, chápaný jako reprezentace veřejné sféry, je prostředím umožňujícím vznik mnoha opozičních veřejností, subkulturních identit a komunit. Tato fragmentarizace zvyšuje pluralitu žitého světa a vede k přirozeným konfliktům, jež by měli být, v rámci zachování liberálního charakteru, uznány v pluralitních demokraciích za legitimní.

Nová média a veřejná sféra

V uvažování o proměně charakteru veřejné sféry s rozvojem komunikace prostředkované komunikačními sítěmi jsou důležité diskuse o sociálních aspektech technologií souhrně označovaných za tzv. nová média. Pod nešťastným (historicky relativním) označením nová média bývají řazeny digitálně kódované komunikační technologie připojitelné ke komunikační síti (osobní PC, mobilní telefony a další technologie připojené k internetu, nebo umožňující vzájemnou komunikaci). Společenskovední odborná produkce zabývající se tímto fenoménem bývá souhrně prezentována pod interdisciplinárním označením studia nových médií (Macek 2011: 6). Komplexní přehled o historickém vývoji studia nových médií představuje J. Macek ve své studii „*Poznámky k vývoji nových Médii*“ (Macek 2011). Identifikuje několik fází vývoje, od raných technodeterministických tematizací splývajících s literární produkcí dystopické a utopické kyberkultury 80. let, až po zkoumání nových médií již mnohem lépe teoreticky usazených a operujících i s širšími sociálními kontexty světa vně počítačové sítě

Technologie a společnost

K otázce po vztahu společnosti a technologie (v tomto případě nových médií) je možné přistupovat z několika rozdílných, ideálně typických pozic, od vyhraněného pohledu technologického determinismu až po čistý sociální konstruktivismus, někde mezi těmito dvěma krajními extrémy představitelných přístupů se nachází většina

existujících konceptualizací tohoto vztahu. Pro oba ideální přístupy je společné vnímání rozvoje technologií a vývoje společnosti jako dvou oddělených autonomních procesů. Na představení těchto dvou přístupů se pokusím demonstrovat základní dělení dále prezentovaných tematizací kyberprostoru.

Pro technologický determinismus se každé využití nových technologií (například k vyjádření protestu), jeví jako jejich přímý vliv. Technologie tak z tohoto pohledu přímo způsobují proměny společnosti - v případě této práce by proměny kladení požadavků a repertoárů protestu byly důsledkem rozšíření internetu a rozvoje kyberprostoru. Vzájemný vztah technologického a společenského vývoje však zdaleka není jednoznačný. Lze uvést mnoho příkladů politicky a společensky motivovaných technologických inovací, které tento pohled na jednosměrný vztah společenské a technologické proměny problematizují. V diskusích o vztahu technologie a společnosti je za významný příspěvek považován text Raymonda Williamse z roku 1974 „*Television: technology and cultural form*“. Jak je již z jeho názvu patrné, autor této práce rozebírá rozdílné interpretace vztahu „nového“ média - televize s proměnou tehdejší společnosti. „*Často se říká, že televize proměnila náš svět. Ve stejném duchu lidé často mluví o novém světě, nové společnosti a nové fázi historie, vytvořené - přinesené – tou a nebo onou novou technologií – parním strojem, automobilem, atomovou bombou*“ (Williams 2004: 1). Takovéto všeobecně rozšířené, běžné vnímání vztahu technologií a společnosti ale podle Williamse zatemňuje skutečný vztah, který je složitější než pouhý vztah příčiny a následku. Otázku „jak proměnila televize naši společnost“ je tak podle Williamse zavádějící. Otázka samotná předpokládá oddělenou existenci technologie a společnosti a jejich vzájemnou autonomii, kterou Williams odmítá a snaží se analyzovat televizi jako částečnou kulturní technologii. Na příkladu dlouhého seznamu různých sdělení o tomto vztahu Williams vyčleňuje typologii dvou hlavních přístupů – *technodeterminismu*, který vznik technologií chápe jako náhodný autonomní proces ovlivňující rozvoj společnosti, a přístup, který chápe *technologie jako symptom* proměny společnosti, kdy nové technologie jsou jedním ze symptomů procesu proměny společnosti. Oba tyto přístupy jsou podle Williamse omezující a proto navrhuje jiný

pohled na vzájemný vztah technologie a společnosti. Pohled, který by již v základu neodděloval rozvoj technologií a proměny společnosti na dvě autonomní oblasti a který by zohlednil (na rozdíl od technodeterminismu) záměry v procesu vývoje, výzkumu a rozvoje nových technologií, a tyto záměry tvůrců vkládané do technologií by (na rozdíl od symptomatického přístupu) nebyly pouze okrajové a náhodné, ale byly by stejně podstatné jako technologie samotné a jako jejich následné užití.

Obdobný přístup, který navrhuje Williams, zaujímá i Charles Tilly v otázce kauzality proměn protestu, využití nových technologií v akčních repertoárech protestních performací vztahuje k proměnám sociálních vazeb a organizačních forem společnosti. *„Ano, aktivisté využívají nových technologií, když tyto technologie slouží jejich záměrům. Ale důvody převažují techniky... Reperotáry vycházejí z identit, sociálních vazeb a organizačních forem, které utváří každodenní sociální svět. Z těchto identit, sociálních vazeb a organizačních forem pak vyplývá obojí - kolektivní požadavky, které lidé vznášejí a prostředky, které k tomu používají“* (Tilly 2006: 42).

Společnost sítí, kyberprostor jako sociální instituce

Mezi hlavní představitele "novo mediálního" směru uvažování je třeba zmínit dílo španělského sociologa Manuela Castelse popisujícího proměny moderní společnosti v souvislosti s rozvojem a rozšiřováním informačních a komunikačních technologií. Společnost industriální se tak podle tohoto autora proměnila ve společnost sítí (Castells 2010a), industriální ekonomika byla vystřídána ekonomikou informační. Společnost sítí je novým techno-ekonomickým systémem, ve kterém jsou klíčové sociální struktury a aktivity organizovány okolo sítě elektronicky zpracovávaných informací. Svět je podle Castella proměňován kromě procesu ekonomické globalizace také tzv informatizací, která na jedné straně zvyšuje produktivní kapacitu, kulturní kreativitu a komunikační potenciál společnosti ale zároveň vede k úpadku možností občansky ovlivňovat tento vývoj. Základem státních institucí a organizací občanské společnosti je historické a kulturní klima, které se ale v důsledku rychlé informatizace výrazně proměňuje. *„...abstrakce moci do sítě počítačů nabourává mechanismy sociální kontroly a politické*

reprezentace. (...) lidé po celém světě nelibě nesou pocívanou ztrátu kontroly nad svými vlastními životy, nad prostředím ve kterém žijí, nad svým zaměstnáním, ekonomikou, vládou ..." (Castels 2010b : 72). Z této pocívané ztráty "plnoprávnosti" pak pramení nutné reakce. Resistance proto doplňuje dominanci, posilování vyrovnává bezmocnost a vize alternativního uspořádání světa zpochybňují hegemonii současného globálního světového řádu. V tomto ohledu je za nejdůležitější Castellsovu práci považována trilogie *The Information Age* představující jeho teorii informačního věku a společnosti sítí. První díl této trilogie *The Rise of the Network Society* (orig. 1996)(Castels 2010a) popisuje společnost sítí. Společnost sítí je charakterizována proměnou hlavní formy organizace společenských aktivit, kterou se stává síťové uspořádání. Druhý díl *The Power of Identity* (orig. 1997)(Castels 2010b) je věnován otázkám identit v síťové společnosti, Castells v něm popisuje proměny politiky, státu, demokracie a kolektivních identit sociálních hnutí a jejich mocenských zápasů v síťové společnosti. S jistou mírou zjednodušení lze Castellse zařadit do tzv. technodeterministického tábora, který chápe efekty technologií jako inherentní vlastnosti samotných technologií, proces společenského vývoje a technologické proměny se pak nutně jeví, jako dva -semi-autonomní procesy.

Za technodeterministu bývá označován také Howard Rheingold, známý pro své optimistické vnímání internetu jako zdroje pro vznik a obnovu alternativních komunit a identit osvobozených od předsudků offline společnosti „*The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*“ (1993). V podobném duchu pak vyznívá další z jeho knih „*Smart mobs: the next social revolution*“ (Rheingold 2002) ve které tvrdí, že moderní informační a mobilní technologie "umožnily" vznik tzv. "smart mobs". Smart mobs je označením pro takové skupiny lidí ve společnosti sítí, které se (oproti běžnému vnímání sociálních agregátů a davů) díky svému vzájemnému zvyšujícímu se propojení pomocí rozličných komunikačních a počítačových technologií jsou schopné v reálném čase domlouvat bez hierarchického organizačního aparátu a chovají se, přestože jde o sociální agregáty, z toho důvodu neobvykle efektivně a koordinovaně. Typickými příklady smart mobs jsou přispěvatelé Wikipedie, účastníci klasické demonstrace v

ulicích (kteří se ale nově v reálném čase - živelně domlouvají na dalším postupu) nebo sítě mnoha dobrovolných účastníků různorodých „bot netů“¹², kteří propůjčují své PC k rozličným kolektivním cílům - od distribuovaných výpočtů a analýz vědeckých dat až po akční repertoáry protestu, které jsou předmětem této práce.

Za dalšího důležitého účastníka diskuse o vztahu nových médiích a společnosti bývá pokládán americký teoretik Mark Poster, který zasazuje problematiku nových komunikačních technologií do kontextu kritické teorie. Ve svých knihách zdůrazňuje důležitost médií a technologií pro možnou sociální změnu společnosti, tento důraz by jeho dílo řadil mezi technodeterministické interpretace, pokud by nebyl vyvážován systematickým poukazováním na důležitost sociopolitického prostředí. „...*internet je těhotný potenciálem nových praktik. Proces realizace těchto potenciálů je, a to musí být zdůrazněno, politický*“ (Poster 2006: 79). Za nejvýznačnější Posterovy příspěvky k tématu vztahu internetu a společnosti jsou považovány knihy vydávané od druhé poloviny 90. let: „*The Second Media Age*“ (1995), „*What's the Matter with the Internet?*“ (2001), „*Information Please: Culture and Politics in the Age of Digital Machines*“ (2006). Poster chápe internet (pro jeho komplexnost a rozšíření do prakticky celé společnosti, které ho činí stejně složitým jako tyto společnosti samotné) jako specifickou formu veřejného prostoru a poukazuje na zcela zásadní proměny sociálních funkcí jednotlivých institucí které byly ovlivněny rozšířením internetu. Samotný internet se pak podle něj sám stal svého druhu sociální institucí – kyberprostorem. Internet Poster pojímá jako decentralizovaný komunikační systém, který skrze svou technologickou strukturu zavádí nenáročnou reprodukovatelnost, okamžitou šířitelnost a dematerializaci komunikace. Všechny tyto vlastnosti pak vedou k nastolení zcela nových vztahů mezi individui. Přesun sociálních vztahů do virtuální sféry umožňuje vznik nových forem subjektivity a participace. Zažívání této mnohosti a interaktivity v kyberprostoru pak umožňuje lidem překonávat a narušovat hegemonickou identitu charakteristickou pro společnost v dobách před jeho rozvojem.

¹² Bot-net je označení pro tzv. robot network – síť robotů, propojenou sítí počítačů, která získává synergické kvality super počítače.

Odborné diskuse týkající se jednotlivých aspektů rozvoje společnosti sítí lze v souvislosti s tématem této práce rozdělit na několik větví dle hlavního předmětu jejich zkoumání - přehodnocování habermasovského pojetí veřejné sféry, spojené se zjevnou fragmentarizací a komercionalizací kyberprostoru a přehodnocování stávajících koncepcí aktivismu (hacktivismus, cyberaktivismus, online-activismus).

Fragmentarizace a komercionalizace

Studie a výzkumy zaměřené na jednotlivé problémové aspekty masového rozšíření internetu ve vztahu k demokracii a veřejné sféře se zabývají v první řadě otázkou tzv. digital divide (Castells 2001, 2010a) (van Dijk 2005, 2006). Digital divide je obecné označení pro nerovnosti a znevýhodnění související s internetem z hlediska možností samotného přístupu k němu. Nizozemský sociolog Jan A.G.M. van Dijk v knize *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society* (van Dijk 2005) dosavadní zkoumání tohoto fenoménu systematizuje a významně rozvíjí. Prvotní výzkumy z devadesátých let byly zaměřeny především na nerovnost v přístupu způsobenou ne/dostupností připojení k internetu a zvláště pak k internetu vysokorychlostnímu. Dijk poukazuje na skutečnost, že tato nerovnost dostupnosti se stane dalším faktorem sociální nerovnosti, vedoucím k sociálnímu vyloučení z trhu práce a pro společnost sítí dominantního veřejného prostoru (kyberprostoru). V současné době, kdy je velká většina populace v západních zemích penetrována internetem¹³ a mobilními technologiemi a přístup je možný skrze veřejné instituce (v českém prostředí se jedná o knihovny, úřady a školy) je důležitý jeho příspěvek do této debaty, který posouvá odborný zájem k nerovnostem z hlediska motivace uživatelů k připojení a k rozdílům v jejich schopnostech využít potenciálu této technologie reálnou uživatelskou praxí. Jestliže jsou hlavní formou organizace společenských aktivit procesy spojené s kyberprostorem, pak rozdílnost v přístupu, motivacích a schopnostech jeho využití jsou formou společenských nerovností charakteristických pro společnost sítí. Dijk si všimá, že dosavadní osy kategoriálních společenských nerovností - ekonomických,

¹³ Zdroj: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

vzdělanostních, genderových, statusových aj. vedou k rozdílné distribuci zdrojů, která vede k nerovnému přístupu k technologiím, nerovný přístup k technologiím přináší nerovnou schopnost participace ve společnosti, což zpětně posiluje kategoriální společenské nerovnosti a nerovnou distribuci zdrojů.

Dijk rozvíjí a redefinuje otázku "přístupu", který má podle něj širší význam, než pouze fyzickou přístupnost, kterou chápe jako jednu ze čtyř dílčí aspektů. Těmito aspekty jsou aspekt motivační, fyzický neboli materiální, dovednostní a uživatelský. Každý z těchto přístupových aspektů je podmíněn aspektem, v uvedeném výčtu předcházejícím. K plnému uživatelskému zapojení, které nevede k sociálnímu vyloučení je nutné naplnění všech čtyř kumulativních aspektů, v první řadě musí existovat motivace k připojení, možnost přístupu, adekvátní dovednosti a uživatelské schopnosti. Hlavním nebezpečím digital divide je zapojení nebo vyloučení ze společnosti v mnoha různých ohledech - pracovní trh, vzdělání, politika, kultura, sociální vztahy, atd. Ti, kteří budou na špatné straně digitální propasti¹⁴ se ve společnosti sítí stanou občany druhé a třetí kategorie (van Dijk 2005: 14 - 17).

Dalšími výrazným okruhem zkoumání je postupná komercializace a komodifikace kyberprostorem zprostředkovaných sociálních vztahů (Dahlberg 2005), a fragmentarizace kyberprostoru vznikem mnoha oddělených veřejností. V souladu s van Dijkovým rozdělením je tématem fragmentarizace související s využívanými službami (Dahlberg 2007).

Uvažování o politických souvislostech kyberprostoru bez uvědomění si těchto vyjmenovaných omezení vede k tzv. "uzávorkování" existujících nerovností - k umlčení a zapomnění částí populace, ze sítě z mnoha důvodů a na různých úrovních vyloučených, které pak vede ke krátkozraké optimistické oslavě demokratického potenciálu komunikačních sítí. Z tohoto důvodu jsou zajímavé odborné diskuse zaměřené na problematiku tzv. digitální demokracie (Dahlgren 2000; Sparks 2000, Papacharissi 2002, 2011, Nash 2001, Dahlberg 2007, Dahlberg & Siapera eds 2007).

¹⁴ Digitální propast je překladem termínu digital divide.

Rozvoj plurality

Další větví odborných diskusí jsou práce věnované problematice online identity (Castells 2010b) a problémy spojené s proměnou aktivismu a vlivem rozvoje kyberprostoru na sociální a protestní hnutí. Za hlavní práce v tomto směru zkoumání lze považovat práce týkající se navzájem se částečně překrývajících konceptů hacktivismu, cyberaktivismu, online-aktivismu, elektronické participace či transnacionálního aktivismu (Jordan & Taylor 2004) (Jordan 2007) (Samuel 2004) (Vegh 2003) (Della Porta & Tarow 2004). Podrobné klasifikace politické participace související s kyberprostorem budou představeny v samostatné kapitole. Kyberprostor a aplikace umožňující uživateli vytvářený obsah (blogy, p-2-p, web 2.0, sociální sítě apod.) opětovně zdůraznil konfliktní otázku o vztahu veřejného a sokromého. Zároveň s tím vznikly nové nástroje umožňující vznik nových forem sociálních a politických hnutí, kolektivních identit a s nimi souvisejících mobilizačních strategií. Tyto nástroje posílily existující vzorce politické participace a umožnily formy nové. Vznik a rozvoj alternativních médií zprostředkoval přístup do mainstreamové mediální agendy, lidé se uchylují k online uživatelskému zpravodajství proto aby přímo reprezentovali své názory, když je to možné a nezbytné, nebo aby získávali informace nedostupné skrze mainstreamová média. Kyberprostor tak umožňuje přímou účast občanů ve veřejné sféře i v reprezentativních demokraciích. Tento demokratický paradox pak vede k "reflexivnějším" a "tekutějším" politickým aktivitám, které nejsou adekvátně uchopitelné v modelech politiky strukturovaných kolem kolektivních identit. Tímto procesem agonistického vyjádření nesouhlasu jsou potenciálně transformovány dosavadní mocenské vztahy, což nutně nevede k realizaci veřejné sféry, ale dozajista k rozvoji plurality (Papacharissi 2002: 21).

Protestní performace a akční repertoáry

K proměnám aktivismu je možné přistupovat také specifickou optikou historické proměny podob protestu. Z tohoto důvodu představím v této kapitole koncept akčních

repertoárů Charlese Tillyho, který vznikl na základě historické analýzy procesu demokratizace, zaměřím se na jeho tematizaci a klasifikaci projevů protestních skupin a jejich vztahů s režimy a společenským prostředím, v rámci kterých k těmto projevům dochází.

Koncept akčních repertoárů protestu představil Tilly ve své analýze historických procesů demokratizace (Tilly 2006) identifikuje pomocí něho proměnu prostředků, kterými lidé vyjadřují svůj nesouhlas s daným uspořádáním. Ve své práci analyzuje různorodé projevy politických konfliktů v západních zemích a jejich vztah k proměňujícím se formám režimů, tedy jak a proč se převažující formy masových projevů nespokojenosti proměňují. Tilly pracuje s konceptem tzv. politik nespokojenosti¹⁵, které definuje takto: „*O politikách nespokojenosti můžeme mluvit v případě, že propojená skupina lidí začne vznášet závažné požadavky na jiné obdobné skupiny, či na hlavní politické aktéry, a to tak dlouho, dokud je vláda autorem požadavků, jejich adresátem, či třetí stranou těchto požadavků.*“ (Tilly 2006: 21) K lepšímu pochopení konceptu politik nespokojenosti a vztahů těchto politik s prostředím pak Tilly klasifikuje vybrané režimy dle míry zapojení represivních složek (se specifickým zaměřením na armádu) do těchto vnitřních konfliktů, tedy jakési „demokratičnosti“, otevřenosti a přístupu aktérů ovládajících mocenský aparát k těmto politikám. V návaznosti na aspekty jednotlivých režimů pak klasifikuje performance a repertoáry politik nespokojenosti, které se historicky proměňují v úzkém vztahu k režimům, v jejichž rámci probíhají (Tilly 2006: 34).

K uchopení konfliktních vztahů jednotlivých aktérů používá Tilly dvou divadelních metafor - performací a repertoárů. Performace popisují kolektivní kladení požadavků, které vytváří vztah mezi minimálně dvěma aktéry - autorem požadavků a jejich příjemcem, performace mají historickou a sociální dynamiku, k jejich inovacím proto dochází pouze v omezené míře. Výsledná podoba performancí závisí na již ustanovených vztazích mezi stranami konfliktu a na předcházejících, ustálených formách kladení požadavků. Performace jsou pak jakýmsi shlukem repertoárů běžných

¹⁵ Contentious politics - překládám v této práci jako politiky nespokojenosti.

projevů kladení požadavků, které odkazují ke stejnému párovému vztahu adresáta a příjemce. „*Repertoáry se proměňují v závislosti na místě, čase a vztahovém páru. Ale obecně platí, že když lidé vznášejí kolektivně požadavky, inovují své repertoáry v závislosti na místě, čase a párových vztazích již zavedených repertoárů*“ (Tilly 2006: 35).

Formy politické participace

Politická participace veřejnosti se samozřejmě neprojevuje pouze kolektivním vznášením požadavků, demonstracemi opozičních hnutí či protestními performancemi rozličných dalších skupin. Participace zahrnuje celou škálu interakcí mezi občany a státem od placení daní, dodržování zákonů, služby v armádě (obzvláště v případech branné povinnosti), účasti na správě státu, angažovanosti v politických stranách a jejich podpoře, či účasti ve volbách. Tento výčet samozřejmě není vyčerpávající, jde jen o snahu poukázat na širší okolnosti režimů, v nichž jsou Tillym sledovány protestní politiky. „*Režimy se výrazně odlišují v tom, jak přistupují k různým formám politické participace.*“ (Tilly 2003: 29) Obecné formy participace je tak možné rozdělit na tři hlavní shluky interakcí podle přístupu režimu - předepsané, tolerované a zakázané formy.

1. předepsané formy participace - placení daní, branná povinnost, v některých případech účast na volbách
2. tolerované formy - organizace a vznik zájmových, profesních nebo odborových sdružení, finanční podpora těchto sdružení, publikace novin a politických komentářů
3. zakázané formy - například utváření soukromých milicí, v případě cenzury tisku vyjadřování cenzurovaných neschválených informací a komentářů, obecně porušování zákonů

Výsledné podoby performancí politik nespokojenosti a rozdíly a podobnosti mezi jednotlivými typy praktických případů pak podle Tillyho závisí na třech hlavních faktorech: na vztahu ke každodenní sociální realitě, na zkušenosti s předcházejícími

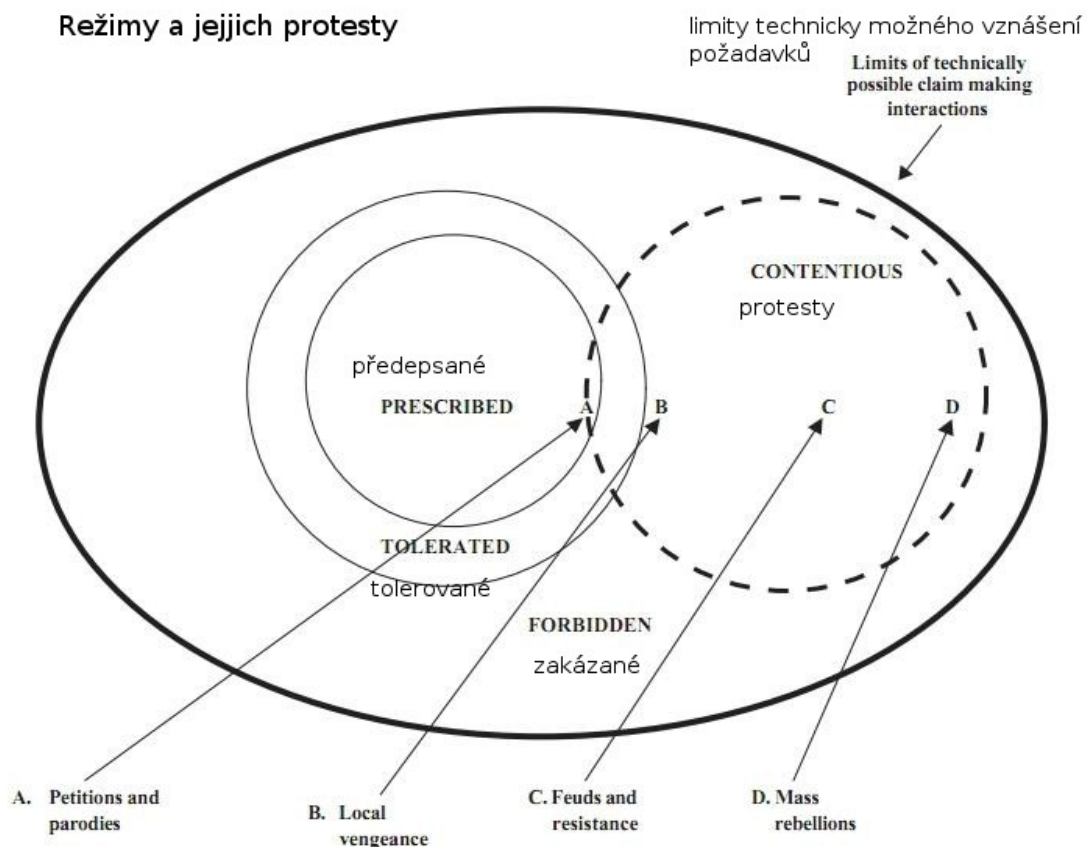
formami performancí a samozřejmě na chodu a fungování režimu, v rámci něž k tomuto procesu formování a demonstrace nespokojenosti dochází. Režim a jeho přístup k jednotlivým performancím je tak další „nezávislou“ proměnou, podle které lze performance rozlišovat: „*Režimy samotné třídí performance na předepsané, tolerované a zakázané, za které autory performancí vystavují pohrůzkám a postihům*“ (Tilly 2006: 43).

Touto optikou je pak transnacionální blokáda bankovních a platebních online služeb z prosince 2010 ukázkovým příkladem použití "nového" akčního repertoáru při protestní performaci zaměřené proti účastníkům kauzy Wikileaks. Ve společnosti sítí je tento repertoár naprosto přirozený každodenní realitě jeho účastníků. Zároveň v době vybrané události již existovali zkušenosti s předcházejícími protestními performancemi využívajícími stejný repertoár a dosavadní přístup režimů v západních demokraciích nebyl represivní. Z hlediska zákonnosti je občanská neposlušnost obecně (a sit-in¹⁶ konkrétně) v euro-americké demokratické tradici protestní performací tolerovanou - není kriminalizována. Virtuální sit-in, jak se ukázalo po odsouzení tiskového mluvčího operace "Payback" a několika dalších jejich účastníků v USA, Británii a Dánsku spadá však do kategorie repertoárů zakázaných. Klasifikace elektronických forem protestních repertoárů a popis historického vývoje jednoho z nich - virtuálního sit-in představím v dalších částech práce.

¹⁶ Sit-in je repertoár občanské neposlušnosti, při kterém demonstrující nenásilně obsadí veřejný prostor a znemožní tak jeho běžné využití.

Regimes and Their Contention

Režimy a jejich protesty



Typické formy lidových nepokojů v evroě v letech 1650 - 1800

(Tilly 2004:55)

Na diagramu přezvatém z Tillyho srovnávací studie evropských států a jejich postupné demokratizace (Tilly 2004) je uvedeno rozdělení forem politické participace z hlediska přístupu daného režimu. Kromě předepsaných a vyžadovaných forem participace a celé palety představitelných a zakázaných projevů existuje úzké mezikruží projevů tolerovaných. Podle vzájemného poměru těchto oblastí lze pak podle Tillyho režimy rozlišovat. „*Mix předepsaných, tolerovaných a zakázaných způsobů politické participace v daném režimu nám hodně napovídá o jeho charakteru. Režim, který toleruje pouze úzce vymezený okruh občany iniciované politické participace a zároveň efektivně předepisuje či zakazuje všechny ostatní formy, je obvykle autoritativní i v dalších ohledech*“ (Tilly 2004: 29).

Proměna performancí nespokojenosti závisí na proměňujícím se vztahu mezi těmito třemi faktory - každodenní sociální realitě, kumulativní zkušenosti veřejnosti s projevy nespokojenosti, vztahu režimu k těmto projevům a případná podoba represivních intervencí. Podoba performancí nespokojenosti tak má v rámci společností a doby očekávatelnou podobu, která se omezuje na uzavřené množství běžně uznávaných akčních repertoárů s pouze malou proměnlivostí, kdy případné inovace probíhají kumulativním způsobem. Kyberprostor je novým prostředím společnosti sítí, které vede ke vzniku nových podob akčních repertoárů, mimo jiné hacktivismu.

Protestní hnutí a skupiny

Historický rozvoj sociálních hnutí v 18. století souvisí podle Tillyho se vznikem nových repertoárů. Samotná tato hnutí jsou charakterizována dlouhodobějším organizovaným kladením svých požadavků - kampaněmi, pro ně charakteristickými repertoáry, prezentací vlastní početnosti, jednoty, oddanosti věci a hodnotnosti požadavků. Důležitým faktorem existence hnutí jsou nejen tyto sebedefinující charakteristiky kolektivních autorů vznášených požadavků, ale také vztah s jejich adresátem a vztah s publikem tohoto sporu. Sociální hnutí spočívá v trvalejším vyzvání držitelů moci ve jménu populace (která bývá zároveň publikem) spadající pod pravomoci těchto držitelů, a to prostředky opakovaných veřejných projevů (Tilly 2006: 53-56) (Tilly 1993: 7).

Sociální hnutí vznikala souběžně s rozvojem národních států, velkou část historie národních států byly politické strany hlavními aktéry demokratické reprezentace a byly zároveň pojítkem zformovaných kolektivních identit sociálních hnutí s institucemi, v rámci nichž docházelo k reprezentaci. S proměnou kulturního, institucionálního a společenského prostředí souvisejícího s globalizací došlo také k nutné proměně občanské participace a sociálních hnutí.

Della Porta a Sidney Tarrow v kontextu protestů proti globalizaci uvádí tři hlavní aspekty proměn, kterým čelili národní státy. Interní proměny, které jsou charakterizovány přesunem moci od tzv. masových politických stran ke stranám

označovaným za tzv. "catch all", "profesional-electoral" či "cartel" strany. Tato proměna uspořádání a organizace politických stran pak zrcadlí přesun moci z parlamentů k byrokratickému a exekučnímu aparátu. Externí proměny se projevují zvětšujícím se vlivem mezinárodních institucí - ekonomických (Světová banka, Mezinárodní měnový fond) i politických (Evropská unie, rozličné mezinárodní obchodní a regulační smlouvy a společensví volného obchodu - NAFTA, CETA, ECOWAS) (Della Porta & Tarow 2005: 1 - 3). Vše specifickém případě kyberprostoru jsou obdobou externích proměn snahy o uzavírání mezinárodních dohod týkajících se především tzv. duševního vlastnictví a kybernetické bezpečnosti (mezinárodní smlouvy ACTA, CISPA, FISA, NDAA, PIPA, SOPA).

V souvislosti se vznikem nových konfliktních os ve společnosti v 60. letech a aktivizací nově definovaných aktérů (studentské a environmentální hnutí, nová levice, hnutí za rovnoprávnost černochů či homosexuálů) se mluví o nových sociálních hnutích. Proces globalizace a informatizace a s tím související protesty antiglobalizačního hnutí pak vedl k akademické diskusi o vztahu nové protestní vlny k předcházejícím cyklům. Marta Kolářová ve své sondě *Protest proti globalizaci* shtnuje tuto diskusi a příklání se k proudu (představovanému dvojicí Della Porta a Sidney Tarow), který kombinuje evropskou (teorie nových sociálních hnutí) a americkou (teorie mobilizace zdrojů a politických příležitostí) tradici a který k nim přidává důraz na globalizační a transnacionální vlivy (Kolářová 2009: 22-29). Ekonomická globalizace je charakterizována přesunem moci od aktérů operujících v rámci demokratických politických institucí na instituce byrokratické a na aktéry regulované tržními mechanismy, tedy aktéry absentující prvky demokratické reprezentace. Na tyto přesuny moci a rozhodovacích a regulačních pravomocí pak reagují sociální hnutí a skupiny, které jsou oproti dřívějším dobám mnohem více mezinárodně propojené mezi sebou a transnacionální charakter mají mnohdy i jednotlivá protestní uskupení. Transnacionalizace kolektivních akcí - tedy koordinovaných mezinárodních kampaní, v nichž jsou primárními aktéry sdružené sítě aktivistů a adresáty kampaní mezinárodní instituce, státy či globální ekonomičtí aktéři se projevuje třemi hlavními, vzájemně se

doplňujícími procesy: difusí, internalizací a externalizací (Della Porta & Tarow 2005:6).

Difusí Della Porta a S. Tarow míní přijetí a přizpůsobení organizačních forem, výkladových rámců nebo cílů kolektivních akcí z dalších zemí a regionů. Tento proces adaptace nových protestních repertoárů, cílů a výkladových rámců je umožněn především novými možnostmi levného mezinárodního cestování, všeobecně rozšířenou znalostí dorozumivacích jazyků a zvyšující se dostupností přístupu k internetu, jakožto zdroji informací, organizační platformě a také prostředí protestů. Internalizace je popisem procesu, při kterém se mezinárodní problémy a témata stávají předmětem vnitrostátních protestních událostí, jejichž cílem jsou domácí instituce a političtí a ekonomičtí aktéři. Externalizace je proces, při kterém se jednotlivá národní hnutí propojují a cílí své protesty a vyjednávání na nadnárodní instituce, s cílem skrze tyto instituce dosáhnout požadavků, kterých není možné z různých důvodů dosáhnout na národní úrovni.

Virtuální sit-in, stejně jako další online akční repertory protestu, je samozřejmě předmětem všech těchto procesů. Je uplatňován v rozličných konfliktech a každé jeho další použití ho činí běžnějším a zmnožuje tak kumulativní zkušenosti s tímto protestním projevem, objevuje se v lokálních konfliktech i umožňuje protesty transnacionálního charakteru. Kromě Della Portou identifikovaných tří hlavních procesů dochází ještě k procesu protichůdnému vůči internalizaci (částečně, ale ne úplně je popsán externalizací). V posledních letech jsme byli svědky transnacionálních protestů souvisejících s lokálními a vnitrostátními problémy (s globálnějším přesahem), které se tak povedlo učinit předmětem diskuse globální kritické veřejné sféry, na níž jsou aktéry právě aktivistické skupiny, platformy, hnutí, neziskové organizace, státy a nadnárodní společnosti.

Sociální základnu elektronických protestních repertoárů je obtížné odhadovat, ze stejného důvodu, z jakého to bylo problematické u antiglobalizačního hnutí. „[Proces] proměny a fragmentarizace sociální struktury, vedl k růstu sociální heterogenity, zvláště pak k úpadku tradičních sociálních skupin (třídy pracujících, ale také "nové střední třídy"), které byly sociální základnou dřívějších hnutí“ (Della Porta & Tarow 2005: 13).

Jediné co je možné o účastnících transnacionálních elektronických protestů, postavených na vždy znovu ad hoc mobilizovaném uskupení říci je, že nutným předpokladem pro participaci je připojení k internetu a dostatečná uživatelská gramotnost. Účastníci se zákonitě rekrutují z populace využívající internet (z toho vyplývá příslušnost ke středním vrstvám z rozvinutých zemí) jakékoliv další charakteristiky je nsnadné vyvozovat. Hlavními důvody této neurčitelnosti jsou - nestálost uskupení variujícího kolem ad-hoc vybraných (jen slabě souvisejících) témat a v případě virtuálního sit-in anonymnost jeho účastníků (ve zřejmém protikladu vůči hlavnímu repertoáru Avaazu - online peticím).

Proměny sociální struktury, nové formy akčních repertoárů protestu, mobilizačních strategií a fragmentarizace současného systému politiky postavené na zájmových skupinách, to vše vede k „tekutějším“, „single-issue“ politickým konfliktům, projevujícím se v méně institucionalizované podobě (Papacharissi 2002: 19). Rozličné protestní performace, odehrávající se v kyberprostoru jsou jen stěží uchopitelné v jednotném výkladovém rámci tématického protestního hnutí. Vzhledem k uvedenému je zřejmé, že účastníky jednotlivých transnacionálních elektronických protestů není možné považovat za nová sociální hnutí ani za proměněné hnutí antiglobalizační, byť na něj v některých aspektech navazují. Jedná se o nový protestní cyklus, který se plně adaptoval na prostředí síťové společnosti. Nejvhodnější metaforou, vhodnou k pojmenování tohoto fenoménu se zdá být Rheingoldův koncept "smart mobs", který plně odpovídá ad-hoc vzniklým uskupením (soustředěným kolem problémových témat, operací a kampaní), schopných koordinovaných kolektivních akcí - mnoha milionových petic, globálního fundraisingu či blokování online služeb mezinárodních platebních společností.

Protestní události skupiny Anonymous, nespojuje jedno hlavní téma (jako v případě antiglobalizačního hnutí), ale používané protestní reperotáry a způsoby mobilizace. K popisu události spojené se skupinou Anonymous jsem proto vybral jako nejvhodnější koncept proměny protestních repertoárů a z toho důvodu, dále představím definici a historii elektronické občanské neposlušnosti - virtuální blokády.

Elektronické protestní repertoáry

„To, co představovala občanská neposlušnost dříve, je elektronická občanská neposlušnost nyní“ (CAE 1994:18).

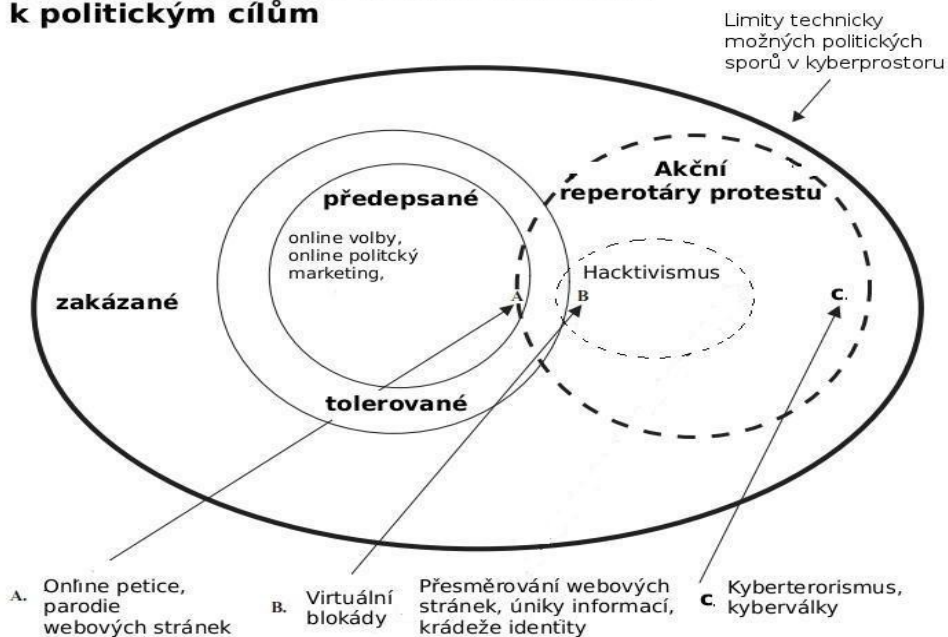
Základní klasifikaci online politické participace představuje Alexandra Samuel v práci *Hactivism and the Future of Political Participation*. V této práci dělí online aktivity, které jsou motivované politickými cíli, na tři hlavní skupiny dle vztahu k právnímu a společenskému uspořádání.

První skupinou je konvenční participace (Tillyho terminologií předepsané formy participace), kterou představují online volby, online petice či online finanční podpora politických aktérů obecně tak zahrnuje všechny legální politické projevy a existuje plně v rámci uznávaných hranic.

Druhou skupinou souhrně pojmenovanou jako hactivismus jsou aktivity transgresivní (konfrontační, narušující zažité normy). Do této skupiny pak Samuel zařazuje přesměrovávání cizích stránek (web site redirect), předělávání obsahu a podoby cizích stránek (web site defacement), distribuované přetížení služeb (Ddos), úniky informací (information theft), parodie webových stránek, virtuální blokády (virtual sit-ins) a politicky motivovaný vývoj software.

Třetí skupinou je hypotetický případ kyber terorismus, který představuje ovládnutí a narušení systému letecké kontroly, systému jaderné elektrárny a další klíčové infrastruktury za účelem tuto infrastrukturu ohrožit a způsobit násilí a ztráty na životech. Do této skupiny patří také v bezpečnostních studiích tematizované podoby kyberválky.

Režimy a formy využití kyberprostoru k politickým cílům



Přehled forem masových projevů politické nespokojenosti v kyberprostoru ve vztahu k systému.

Sandor Vegh definuje online aktivismus jako „*politicky motivované hnutí spoléhající na internet...*“ (Vegh 2002:71). Vegh vytvořila, v souvislosti s využitím internetu pro protest, klasifikaci praktik online aktivismu podle jejich zamýšlených cílů. Identifikuje tak tři hlavní formy počítačovou sítí zprostředkovaných aktivit.

Informační forma spočívá ve využití kyberprostoru k rozšíření povědomí a informování o, pro aktivisty důležitých, tématech a problémech. Typickým příkladem jsou alternativní média, sloužící jako zdroj informací, které se z různých důvodů nedostanou do běžných masmédií (indymedia, blogosféra, tématické webové stránky nebo sociální sítě). Aktéři využívající internet touto formou se různí od neziskových organizací, aktivistů a zájmových skupin až po nesnadno definovaná uskupení (hnutí antiglobaliační, na podporu Zapatistů aj.).

Druhou formou, je využití síťových komunikačních technologií k efektivnější organizaci protestů a méně nákladné mobilizaci protestujících. Použití internetu pro mobilizaci se pak dá rozdělit ještě na další tři podskupiny, kdy první slouží k online

propagaci offline události, druhým případem je využití internetu k umocnění dopadu akcí, které je možné provádět samostatně, ale koordinovaně a v online prostředí je jejich provedení jednodušší a výsledný efekt větší (typickým příkladem je dotazování se zastupitelů na různých úrovních rozhodovacího procesu - v českém prostředí tuto formu využití představuje projekt napistejim.cz). Třetím případem je vyzívání k online akcím, které jinak než v kyberprostoru nejsou možné (ukázkovým příkladem jsou agitační videa skupiny Anonymous vyzívající k virtuálním blokádam), tento třetí případ využití internetu k mobilizaci pak splývá s poslední, Vegh identifikovanou, formou použití síťové komunikace k protestu.

Ukázkovým příkladem kombinace těchto dvou forem využití kyberprostoru jsou protestní performace proti schválení restriktivní "protipirátské" regulaci internetu v USA, při které byla využita celá paleta rozličných akčních repertoárů k rozšíření povědomí o tématu a k symbolické manifestaci možství nesouhlasících. Administrátoři mnohých webových stránek zaměnili na 24 hodin demonstrativně původní obsah svých stránek za politická vyjádření k této regulaci internetového prostředí. Šlo pravděpodobně o největší celosvětový protest v historii lidstva, a to jak počtem „zčernalých“ webových stránek, tak naprosto bezprecedentním počtem příjemců sdělení. Mezi 115,000 do protestu zapojenými stránkami byly: Wikipedia, Google, Word Press, Weired či Tor project. Wikimedia foundation uspořádalo vnitřní diskusi a následné hlasování svých editorů (tzv. wikipedistů) o zapojení se do tohoto protestu. Hlasování se zúčastnilo přibližně 1800¹⁷ editorů a výsledkem bylo zapojení se anglické verze Wikipedie do tohoto protestu, a následně i dalších 30¹⁸ sesterských projektů - jednotlivých jazykových mutací wikipedie, protestní "zčernání" internetu se dotklo více jak jedné miliardy uživatelů.¹⁹ Z tohoto zákona se tak stalo téma celosvětové diskuse. Petice pomocí rozličných online aktivistických platform (Avaaz, Credo, MoveOn, Demandprogress, aj.) podepsalo přes 10 milionů uživatelů.

¹⁷ <http://edition.cnn.com/2012/01/17/tech/web/wikipedia-sopa-blackout-qa/index.html>

¹⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Protests_against_SOPA_and_PIPA#cite_note-cnn_wales-45

¹⁹ <http://sopastrike.com/numbers/>

Poslední formou je tzv. Akční/reakční použití, označující aktivity, které jsou možné pouze v kyberprostoru. Jedná se především o virtuální blokády (virtual sit-in) webových stránek či služeb, či site-defacement (subversivní přetváření webových stránek adresátů protestů). Tyto formy použití jsou souhrně označovány za online přímé akce, nebo „hacktivismus“. Takovéto využití internetu je oproti předcházejícím formám více proaktivní a „agresivní“.

Hacktivismus je podle Vegh třeba chápat jako projevy kyberpartizánství, při kterém občané reagují na politickou agendu státních a ekonomických aktérů. Hacktivismus se tak projevuje ve vnitřních konfliktech jednotlivých států i v konfliktech mezinárodních, při kterých se uživatelé z jednotlivých států do těchto konfliktů zapojují pomocí hacktivistických prostředků. Dobrý přehled o hacktivismu v mezinárodních konfliktech poskytuje (Vegh 2002 : 79 - 82) (Arquilla, Ronfeldt 2001) či (Denning 1999). Role hacktivismu je z tohto důvodu také předmětem zájmu bezpečnostních studií, které ho tematizují jako formu kyberterorismu či kyberválky (Schmitt 2013).

Vegh Hacktivismus dále dělí dle frekvence událostí na jednotlivé incidenty a dlouhodobější kampaně, cíle hacktivismu variiují od snahy způsobit škody, kompromitovat informační a komunikační systém adresáta protestu, až po pouhé vyjádření nesouhlasu a zvyšování veřejného povědomí o tématu protestu, které zprostředkovaně proměňuje veřejný obraz jeho adresáta. *„Hacktivismu je politicky motivovaný incident, nebo kampaň vedená nestátními aktéry za účelem vyjádření nesouhlasu či nasměrování veřejné pozornosti k tématům obhajovaným aktivisty. Hacktivismus bývá rozličně označován jako online-aktivismus, virtuální přímá akce, elektronická občanská neposlušnost, performativní akt nebo kyberzločin, kyberterorismus a kyberválka v závislosti na úhlu pohledu“* (Vegh 2002: 83).

Využití hacktivistických forem protestních repertoárů je mnohdy kombinováno s tradičním offline aktivismem. Cílem protestů bývá medializace vybraného tématu, snaha přímým či nepřímým nátlakem dosáhnout zpochybnění či změnu politiky vybraných institucí (Cammaerts 2005). Volba formy protestu je tak hlavně strategickou

a taktickou volbou, kdy online protest umožňuje zapojení mnohem většího množství účastníků za nesrovnatelně menší náklady (například na cestování na místo protestu apod.) a zároveň umožňuje pomocí spektakulární události překonat prvotní nezájem massmédií o dané téma. Nizozemský mediální teoretik Geert Lovink dokonce v souvislosti s výběrem vhodných masmediálních prostředků a jejich inovativního použití pro protest mluví o taktických médiích (Lovink 2002). Toto označení se neomezuje pouze na online akční reperotáry, ty ale jsou jednou z možných taktik jak "ovládnout" masová média. Strategie taktických médií je pak o využití jakýchkoliv nezbytných a dostupných mediálních prostředků za účelem zinscenování a uvedení protestní události či kampaně na scénu. Jedná se tedy o subversivní praktiku, která využívá běžných prostředků neobvyklým způsobem. Způsobem, který tyto nové formy komunikace využívá pro nové formy protestu transformujícího a převracujícího dominantní logiku komunikačního systému. Tyto praktiky a jimi zviditelňované informace a jejich odlišné interpretace pak přeprogramovávají celou síť významů. Castells tento proces ilustruje příkladem environmentálního hnutí, které mu se celkem úspěšně daří nastolovat téma globálního oteplování a předefinovat tím vnímání industriálního rozvoje společnosti.

Virtuální sit-in

Sit-in je anglické označení pro jednu z forem přímé akce, při které její účastníci demonstrují svůj názor pomocí sezení, kterým nenásilně zaberou veřejný prostor a znemožní tak jeho běžné užívání. Virtuální sit-in je pak označení pro jednu z hacktivistických strategií, při které kritické množství uživatelů pomocí hromadného „zahlcení“ danou online službu dočasně zablokuje, čímž ji učiní nedostupnou a nefunkční.

Jak je zřejmé z úvodní kapitoly, za příkladný projev hacktivismu je pro tuto práci vybrán „virtuální sit-in“ skupiny Anonymous z prosince 2010, zacílený na platební a finanční instituce zapojené do kauzy Wikileaks. Operace skupiny Anonymous bývají v médiích a zjednodušeně popisovány jako tzv. Ddos útoky, neboli distribuované přetížení služeb. Tento popis však zdaleka nevystihuje podstatu této události. Pro jasné odlišení

virtuálního sit-in od DDoS je předně nutné definovat, v čem přesně DDoS útok spočívá.

*„Při distribuovaných útocích (DDoS), útočící počítače – hosté, jsou často osobní počítače s vysokorychlostním připojením k internetu, které **byly infikovány virem**. Virem, který dovolí pachateli tohoto **podvodu** vzdáleně ovládat infikované počítače, načasovat, nasměrovat a spustit případný útok. S dostatkem takovýchto „zotročených“ počítačů je pak možné jakoukoliv službu, se seberychnějším připojením zablokovat.“*

(Denial-of-service attack 2004 citováno dle Samuel 2004: 10, zvýraznění JF)

DDoS útoky tak mohou být vedeny pouze jedním uživatelem, při využití ilegálně vytvořeného botnetu pomocí infekce podvodně nainstalovaným programem (malwarem). Pachatel tohoto útoku ovládající celou takovouto síť „zotročených“ počítačů je pak schopen ovládat „mnohohlas“ všech těchto PC. Takto podvodně vytvořené bot-nety pak bývají používány například k rozesílání spamu nebo k DDoS útokům proti obchodní či politické konkurenci.

Virtuální sit-in je v mnoha ohledech DDoS podobný. Prakticky jde také o distribuovanou síť počítačů, které koordinovaně přetíží vybrané služby a po technické stránce tak virtuální sit-in funguje obdobným způsobem. Počítače účastníci se sit-in však nejsou infikovány podvodně, nýbrž za každým jednotlivým počítačem stojí konkrétní uživatel, který se do protestu vědomě zapojil. Za splnění tohoto předpokladu, tedy dobrovolného zapojení jednotlivých uživatelů a jejich počítačů, se jedná o virtuální sit-in, tedy o masový protest srovnatelný s demonstrací či blokádou v offline světě.

Na virtuálním sit-in se podílí stovky či tisíce účastníků, kteří opětovným zasíláním požadavků na vybrané webové stránky nebo jiné on-line služby daný server přetíží, tedy zpomalí, či plně zablokují. Úspěšnost takového protestu je tím větší, čím více je zapojeno účastníků, a čím lépe je jejich jednání zorganizováno.

Slovy Critical Art Ensemble, umělecko-aktivistické skupiny, která teoreticky rozpracovala koncept elektronické občanské neposlušnosti na počátku 90. let, a o několik let předznamenala protesty na podporu Zapatistického hnutí organizované EDT: „(...)...*protestující skupiny se rozhodly, že není nutné používat násilí vůči těm,*

kteří ovládají bunkry moci, a na místo toho bylo rozhodnuto využít odlišných taktik k narušení institucí takovým způsobem, který by je zbavil jejich moci“ (CAE 1994:8).

Critical Art Ensemble v teoretickém textu vydaném v roce 1994 a předneseném při příležitosti Terminal Futures conference v roce 1995 na Institutu současného umění v Londýně si všímají důležitého aspektu proměny moci, který je zároveň vysvětlením výběru prostředí jejich protestního umění. Tento text je možné chápat jako jakýsi manifest elektronické občanské neposlušnosti, který objasňuje nárůst obliby tohoto typu politické angažovanosti a volby online akčních repertoárů v následujících letech. *„V Paříži 19. století byly ulice prostředkem pro pohyb moci, ať měla ekonomický nebo vojenský charakter. Když byly ulice zablokovány a politicky klíčová místa obsazena, stát se stal bezvládným a v některých případech se zhroutil svou vlastní tíží. Tyto metody resistance byly účinné přibližně až do 60tých let, ale již od konce 19. století se jejich účinnost snižuje a z původně radikální politické praktiky se stává praktika liberální. (...) Jestliže tradiční místa moci pozbyla svou sílu, kam se moc přesunula? Předpokládáme-li, že tok kapitálu je stále klíčovým pro současný systém, pak kudy tento tok probíhá? Kyberprostor bývá definován jako virtuální informační prostředí, které je přístupné skrze telekomunikační systém (...) míra přístupu dané instituce k informacím, umístěným v tomto prostředí pak vypovídá o tom, jak si instituce stojí v reálném prostředí. V komplexních společnostech dosáhla dělba práce takové míry, že pro synchronizaci jednotlivých částí je nezbytná taková organizační rychlost, kterou je možné dosáhnout pouze užitím elektronické komunikační sítě“ (CAE 1994:12-13).*

Z postřehu této umělecko-aktivistické skupiny pak vyplývá naprosto logické zacílení jejich protestních akcí vůči místům a prostředím, kam se moc dle jejich názoru přesunula, tedy z ulic a náměstí do kyberprostoru. V informační společnosti pozbývají masové protesty v ulicích svého reálného zamýšleného dopadu – narušit efektivně ekonomickou či politickou moc a vytvořit tak prostor pro reálné politické vyjednávání demonstrovaných problémů.

Samotné virtuální protesty typu sit-in mají relativně krátkou historii, která se podle ustáleného narativu, počíná aktivistickou skupinou Electronic Disturbance

Theater (EDT) a jejím mezinárodním protestem proti dohodě o volném obchodu mezi vládami Mexika a USA. Dva roky po apelu umělecké skupiny Critical Art Ensemble na proměnu občanské neposlušnosti v elektronickou jeden z jejích bývalých členů Ricardo Dominguez vytvořil program FloodNet, který umožnil uživatelsky jednoduché masové zapojení do virtuálního protestu, nevyžadují více než základní počítačovou gramotnost. Protest, zorganizovaný skupinou Electronic Disturbance Theater (EDT), byl reakcí na podpis mezinárodní smlouvy o politice volného obchodu (NAFTA), která měla přímý negativní dopad, kromě jiných, na Mexické rolníky v Chiapasu proslavené Zapatistickým hnutím (Jordan & Taylor 2004, Samuel 2004).

EDT byla založena začátkem roku 1998 čtyřmi hacktivisty, jejím napojením na antiglobalizační hnutí vznikl mix, který uvedl v praxi nový masový protestní repertoár. Tato občanská neposlušnost v kyberprostoru byla zacílena na webové stránky organizací, které podporovali či byli vnímány jako zodpovědné za útlak Zapatistického hnutí. Za hlavní cíle první demonstrace byly vybrány webové stránky Mexického prezidenta, Pentagonu, Mexické banky a dalších významných aktérů přímo těžících z liberalizace severoamerických trhů. *"Vyzýváme všechny uživatele internetu, jejichž srdcím jsou vlastní ideály spravedlnosti, svobody a solidarity k vyjádření solidarity Zapatistickému hnutí účastí na virtuálním sit-in protestu, který proběhne 29. ledna 1998 od 16:00 do 17:00 GMT (na následujících pěti webových stránkách, symbolů Mexického neoliberalismu....) (...) Technické instrukce: Připojte se pomocí svého prohlížeče k výše uvedeným stranám a mnohokrát je aktualizujte po dobu jedné hodiny (interval mezi opětovným načtením strany by neměl být delší, než několi sekund)"* (Dominguez 1998 citováno dle Jordan & Taylor 2004: 72).

Důležitým prvkem online protestních repertoárů je jejich nezávislost na místě - zúčastnit se tak může prakticky kdokoli z celého světa (limitem je samozřejmě sociálně a globálně nerovnoměrné rozšíření přístupu k internetu a nezbytné míry uživatelských schopností - tzv. digital divide), dalšího z protestů organizovaných EDT proti stránkám velvyslanectví Mexika ve Velké Británii se tak zúčastnilo přes 18 000 lidí z 46 zemí světa (Denning 2001).

Masových protestů typu virtuální sit-in se od roku 1998 do současnosti událo bezpočetně, lišili se motivy organizátorů, svými cíli, mírou své lokálnosti nebo naopak transnacionality. Za další výraznější projev transnacionální elektronické občanské neposlušnosti jsou považovány události spojené s antiglobalizačním hnutím a jeho protesty proti Světové obchodní bance v Seattlu na konci roku 1999, při kterých elektronická občanská neposlušnost byla doplněním přímých akcí v ulicích.

Cílem pouličních protestů v Seatlu bylo zastavit, či narušit konferenci Světové obchodní banky (WTO) znemožněním přístupu delegátů na místo konference, cíl těchto protestů pak dobře souzněl s novým online repertoárem, který úspěšně narušil další komunikační prostředky konference. Taktika byla velice podobná pouličním formám protestů, masovou akcí narušit či úplně zablokovat běžné funkce počítačové sítě. Událost byla organizována britskou hacktivistickou skupinou Electorhipies. Výsledkem byla pěti denní blokáda či významné zpomalení konferenční sítě a jejich webových stránek aktivitou až 450 000 účastníků (Jordan 200: 76). Obě formy protestu tak splnili svůj zamýšlený účel - narušili průběh a ve výsledku i celkový obraz konference symbolizující ekonomickou liberalizaci a globalizaci.

Za nejvýraznější projev nového repertoáru je událost ze Seatlu považována hned z několika důvodů, pro svou transnacionálnost, početnost účastníků a kvůli využití typu zapojení známého jako DDoS - dobrovolného bot-netu. Electrohippies zdůraznili nezbytnost vlastní aktivity účastníků. K zapojení se do protestní sítě bylo nutné stažení a instalace programu a následné samostatné zahájení vlastního „útoků“. *„Musíme chápat kyberprostor jako další část společnosti. Proto musíme nalézt mechanismus umožňující lobbying a protest v kyberprostoru, který by byl obdobou mechanismů běžných v reálném životě. Bez tlaku veřejnosti bude v kyberprostoru chybět morální a normativní kontrola excesů politiků, skupin či korporací snažících se dominovat veřejnému prostoru“* (Electrohippies Collective 2000 cit. dle Jordan, Taylor 2004).

Takto navržená a realizovaná elektronická občanská neposlušnost je jak přímou akcí, tak symbolický protestem. Ve své symboličnosti je velice obdobná online peticím, které také svou legitimitu a váhu vyvozují z míry participace, v případě petic pak z

množství počtu podpisů jednotlivců. Virtuální blokáda má ale kromě informačního charakteru a symbolického významu (prezentace množství) i potencionální ekonomické dopady.

Anonymous - operation Payback

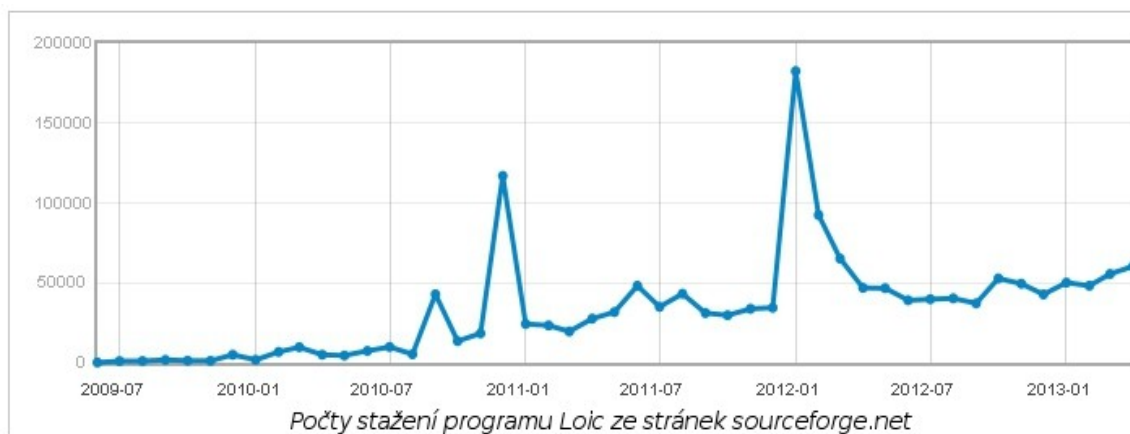
Za aktuální příkladný projev transnacionálního využití online akčního repertoáru byla vybrána blokáda služeb online platebního systému PayPal, během tzv. „Operace Payback“, iniciované skupinou Anonymous. Tato operace byla vyhlášena v reakci na vývoj událostí souvisejících s kauzou WikiLeaks. Protesní událost byla takřka ideálně typicky elektronická ve všech svých ohledech. Motivem k protestu bylo zapojení vybraných institucí v událostech, jejichž tématem byla transparence umožněná online platformou²⁰ usnadňující anonymní úniky informací. Jako komunikační a organizační nástroj byl použit speciálně vytvořený IRC kanál²¹, k šíření informací a mobilizaci posloužila mikrobloginovací síť Twitter a další sociální sítě, cílem protestu byly online služby vybraných společností a prostředkem protestu pak jejich online blokáda.

Pozastavením plateb ve prospěch Wikileaks ze strany platebních společností a praktickým znemožněním individuálních finančních příspěvků preferované straně konfliktu byla jednotlivcům znemožněna nejviditelnější a nejpraktičtější forma transnacionální participace na událostech, utvářející globální veřejnou sféru prostřednictvím masmédií. Naznačený proces znemožnění legálně nerozporuplných forem participace pak vedl k eskalaci, která se projevila masovou transnacionální účastí na elektronickém protestu - blokáde služeb vybraných aktérů konfliktu. Blokáda probíhala prostřednictvím virtuálního sit-in, umožněného open source programem „Loic“, který byl také základem pro dobrovolný bot-net, šířený pod označením „Hive Mind Loic“.

²⁰ Wikileaks je platforma umožňující anonymní úniky informací, nejznámějším únikem bylo zveřejnění diplomatických depší ministerstva zahraničí USA.

²¹ Internet Relay Chat (IRC) je jednou z možností komunikace mnoha uživatelů v reálném čase po internetu.

Velikost účasti na takovémto typu protestu je těžko měřitelná. Nabízí se odhad účasti počtem stažení programu²², či počtem zapojených počítačů v dobrovolném bot netu. Takto odhadnuté množství účastníků je však pouze velice orientační - ne každý, kdo si daný program z vybraného zdroje stáhnul se nutně zapojil do protestu, zároveň se jedná o volně dostupný program s otevřeným kódem, tudíž není možné odhadnout, kolik dalších účastníků si tento, nebo podobný program stáhlo z jiných zdrojů.



Program Loic byl pouze ze stránek Source Forge²³ během prosince 2010 stažen 116,988²⁴, oproti běžnému počtu stažení v předcházející a následné měsíce činí rozdíl přibližně 100.000 stáhnutí. Program Loic bývá běžně používán administrátory sítí k testování zranitelnosti online služeb a robustnosti zvolených řešení simulací potenciálního nárůstu počtu uživatelů. Celkově byl tento program od svého uvedení v roce 2009 stažen více jak 1,5 milion krát. Na datech o počtech stažení programu Loic je vidět obdobný „peak“ v lednu 2012, který pravděpodobně souvisí s dalším protestem skupiny Anonymous - „Operation Blackout“ zaměřeným proti společnostem zábavního průmyslu a stránkám ministerstva spravedlnosti USA v reakci na, v té době probíhající, mezinárodní kauzu Megaupload. Kromě desktopové verze programu ještě existuje verze javaskryptová, pomocí které je možné se do virtuální blokády zapojit pomocí běžného

²² <http://www.guardian.co.uk/technology/blog/2010/dec/10/hackers-loic-anonymous-wikileaks>

²³ Source forge je jedna z největších stránek archivujících open source programy a projekty, která zároveň zajišťuje administrativní podporu pro jejich vytváření.

²⁴ <http://sourceforge.net/projects/loic/files/stats/timeline?dates=2009-01-01+to+2013-04-25>

internetového prohlížeče bez nutnosti cokoliv instalovat.



Program Hive Mind Loic, který byl vytvořen v souvislosti s „Operací Payback“, je programem nutným pro zapojení do dobrovolného bot-netu a nemá mnoho jiných praktických využití. Jedná se o obdobu programu použitého skupinou Elektrohipies při protestech v Seatlu, javaskryptová verze je zas podobná programu flood-net, který byl využit v protestech na podporu Zapatistického hnutí. Ze stránek Source Forge byl Hive Mind Loic během prosince 2010 stažen 5000 krát. Do roku 2013 stránky registrují více jak 33.000 stažení.

Anonymous není možné definovat jako kolektiv či hnutí, protože nesdílí společný cíl ani jednotnou komunikační platformu. Společný cíl sdílí ale účastníci jednotlivých ad-hoc vyhlášených operací. Takovýchto operací existuje mnoho, odlišují se svými tématy, cíli a zprostředkovaně i motivacemi účastníků, kteří pocházejí z různých částí světa, jsou různých národností a náboženské příslušnosti. Pouze při některých operacích se podaří zmobilizovat dostatečné - kritické množství účastníků, nezbytné k účinné virtuální blokádě vybraných služeb a k proniknutí do obecného povědomí.

Skupina Anonymous vznikla přibližně v roce 2004²⁵ v rámci komunity utvořené kolem diskusní platformy 4chan²⁶. Určujícími znaky této skupiny jsou: otevřenost, anonymita, nestálá organizační struktura a transnacionální charakter (Wired 2012).

²⁵ Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Anonymous_%28group%29

²⁶ Platforma pro sdílení a komentování obrázků.

Anonymous je tedy transnacionálním uskupením, které své protestní akce - „operace“ cílí na aktéry kolektivně vybraných konfliktů - pro úspěch jednotlivých operací je nutné zaujmutí a zapojení kritického množství jednotlivců/uživatelů a jejich počítačů nezbytných k zablokování serverů či online-služeb a k vyvolání mediálního zájmu. Prostředím, ve kterém se protesty, které skupinu proslavily, organizují, inzerují a uskutečňují, je kyberprostor. Dlouhodobější vztah k jednotlivým státům a nadnárodním institucím či obecně jakýmkoliv dalším aktérům, vůči kterým by byly systematicky vznášeny kolektivně sjednané požadavky, absentuje. Jde o využití nového protesního repertoáru, který však není organizován a koordinován jednoznačnou organizační strukturou, která by byla dlouhodoběji schopná a ochotná vznášet a vyjednávat požadavky ve vztahu k ostatním aktérům politicko ekonomických arén.

Jedná se tedy o projev many-to-many komunikačního modelu, který vede k decentralizovanému, virálnímu šíření informací a participaci. Jak je zřejmé ze snah blokovat s operací Payback spojené účty na sociálních sítích, decentralizovaný a virální charakter vede k praktické neovladatelnosti takového šíření informací. Zatímco v případě sociálních hnutí lze vyjednávat s jejich mluvčími, pro tento protestní repertár je charakteristická absence organizační struktury či jednotné komunikační platformy, která by mohla být prostředníkem či prostředkem k vyjednávání mezi adresáty a účastníky protestu.

Operace Payback byla blokadou online služeb globálních platebních a bankovních společností, které byly na několik dnů vyřazeny z provozu. Služby společnosti PayPal byly devět dnů nefunkční. Tato blokáda, podle zpráv ze soudního procesu s (britskou policií dopadeným) tiskovým mluvčím operace, způsobila kvůli neuskutečněným platbám ztrátu na celosvětových tržbách cca 3 500 000 britských liber (přibližně 100 miliónů Kč)²⁷. Ztráty dalších společností, vůči kterým byla blokáda zacílena (VisaCard, MasterCard, AmericanExpress a další), nebyly u soudu vyčísleny.

Jak je zřejmé z popisu fungování skupiny Anonymous, i v tomto případě mobilizace probíhala jako virálně se šířící výzva k účasti na rozličných sociálních sítích

²⁷ <http://www.guardian.co.uk/technology/2012/nov/22/anonymous-cyber-attacks-paypal-court>

a komunikačních platformách. Protože však (ze strany administrátorů)²⁸ docházelo k systematickému rušení vybraných, s událostí nejvíce souvisejících, profilů na sociálních sítích pravděpodobně motivované snahou o utlumení šíření mobilizačních materiálů, je nemožné zpětně přesněji analyzovat tento proces pomocí nástrojů obvykle užívaných k hodnocení, svým charakterem velice podobných, virálních marketingových kampaní - například počty sdílení, stažení, shlédnutí, retweetů či zpětných odkazů. Zajímavá je z tohoto pohledu kvantitativní práce Demet Dagdelen z University of Amsterdam z roku 2012, která je postavená na analýze záznamů IRC kanálu a streamu tweetů souvisejících s touto protestní událostí. Tato studie prokazuje velkou míru decentralizace jak projevů v rámci IRC kanálu, tak v produkci twitter zpráv věnujících se tomuto protestu (jako porovnání slouží struktura účasti v diskusích wikipedistů).

Z popisu události je zřejmé, že nejde o zhmotnění ideálu veřejné sféry v Habermasově smyslu, která pro svou realizaci vyžaduje ideální komunikační situaci osvobozenou od jakýchkoliv forem moci a nátlaku, při které by účastníci měli nalézt konsensus s pomocí racionální argumentace. Jedná se o protestní repertoár - nátlakovou a symbolickou akci, která má parametry mocenské, zároveň ale nenásilné snahy o vstup do diskurzivního prostoru. Událost tak odpovídá představám o agonistickém pluralismu, který chápe politiku jako konfliktní a nestálý shluk vzájemně soupeřících praktik, diskurzů a institucí, které se snaží ustanovit řád a organizaci mezilidských vztahů. Virtuální protest je tak touto optikou pouze další praktikou proměňující diskurs veřejné sféry, která svou nízkonákladovostí, podmíněnou masovou podporou, o kterou zároveň opírá svou legitimitu toto pole demokratizuje.

Nabízí se srovnání skupiny Anonymous s Awaazem, v obou případech se jedná o projev transnacionální kritické veřejnosti. Awaaz je organizační transnacionální platforma zaměřená na podporu aktivismu v tématech jako jsou lidská práva, práva zvířat, změny klimatu, chudoby či korupce. Platforma vznikla v roce 2007, v současnosti má přes 21 milionů členů ze 194 zemí světa. Od svého založení umožnila vznik 125 milionů akcí různého druhu (online petice, demonstrace, fundraisingové

²⁸ <http://www.guardian.co.uk/world/2010/dec/08/wikileaks-visa-mastercard-operation-payback>

kampaně) s různou mírou úspěšnosti²⁹.

Témata celosvětově propagovaných akcí jsou vybírána propracovaným mechanismem - řadovými uživateli založené kampaně (petice, žádosti o finanční podporu apod.) jsou zpracovány do dotazníku, který je každý týden rozeslán náhodně vybranému vzorku 10.000 uživatelů, při dostatečném zájmu dotázaných jsou tato témata vyhlášena za celosvětovou kampaň a informace o nich jsou následně šířeny mezi zbývající členy. Pokud by propracovaný rozhodovací a komunikační systém Awazu byl schopen začlenit protestní repertoáry, které by měly kapacitu vybraná témata definovat a ustanovit jako veřejné problémy a ovlivnit tak veřejnou diskusi, pak by se stal relevantním politickým aktérem s mocenskou silou, schopným efektivně prosazovat vytyčené cíle.

Hlavní rozdíl spočívá v používaných repertoárech participace a v přístupu k identitě účastníků. Awaaz je postavený na identitě zapojených členů, kteří koordinovaně podepisují online petice (jednoznačně neanonymní repertoár) - čímž symbolicky demonstrovují lokální, či celosvětovou míru podpory daného tématu (online petice nemají reálnou právní hodnotu, kromě toho je problematická samotná forma mezinárodních petic a jejich globálních signatářů ve vztahu k právním řádům jednotlivých zemí). Oproti tomu u skupiny Anonymous je identita účastníků a organizátorů nepodstatná, což souvisí s využívanými protestními repertoáry. Výběr témat hlavních protestních akcí závisí v obou případech na míře zájmu potenciálních účastníků, kteří informace o předvybraných kampaních (předvýzkum na náhodně vybraném vzorku členů v případě Awaazu, IRC channel v případě "Operace Payback") v případě podpory a vlastního zájmu virálním způsobem šíří. Informace o protestech a možnostech zapojení jsou tak distribuovány skrze všechny možné komunikační platformy a sociální sítě - Twitter, Facebook, YouTube aj. V případě Awaazu pak hlavně pomocí přímých zpráv členům.

²⁹ <https://secure.avaaz.org/en/about.php>

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabýval vztahem veřejné sféry a kyberprostoru, tedy komunikace zprostředkované komunikačními technologiemi charakteristickými pro společnosti sítí. Představil jsem odborné diskuse o charakteru veřejné sféry, snažící se adekvátněji popsat realitu, pro kterou je typická neexistence ideální komunikační praxe, a tedy nemožnost naplnit Habermasovu normativní vizi ani z ní vycházející uvažování o deliberativní demokracii. Tuto ideální situaci, která je podmínkou pro realizaci Habermasova idálu, nenabízí ani prostředí kyberprostoru, které naopak přináší nové formy nerovností a další proces fragmentarizace. Více odpovídající skutečnosti se zda-jí být kritická rozpracování konceptu veřejné sféry, které přicházejí s ideou zápolení opozičních veřejností a s konceptem agnostického pluralismu. Agnostický pluralismus vnímá konflikt jako hlavní zdroj utváření kolektivní identity a jako nezbytnou součást pluralitní demokratické politiky.

Druhou částí práce bylo představení současných diskusí o charakteristikách kyberprostoru majících vliv na jeho roli veřejné sféry. Důležité jsou obdobné problémy jako u konceptu veřejné sféry, tedy především fragmentarizace a komercializace kyberprostoru uskutečňovaná komodifikací síťovými komunikačními technologiemi zprostředkovaných sociálních vztahů. Rozvoj kyberprostoru a většiny komunikačních platforem a sociálních sítí je motivován vizí kapitalizace těchto sítí jakožto dobře segmentované populace spotřebitelů. Uživatel, chápaný jako potenciální spotřebitel, je z tohoto důvodu pojmán jako příjemce reklamních obsahů, kdy obsah je optimalizován zvláště pro každou cílovou skupinu uživatelů. S rozšiřováním populace kyberprostoru, tedy zvyšující se penetrací celosvětové populace internetem pak souvisí další úroveň fragmentarizace společnosti. Vznikají nové formy nerovností charakteristické pro síťovou společnost, souhrně označované za tzv. Digital divide, které se kombinují s tradičními formami sociálních, vzdělanostních či ekonomických nerovností.

V následující části práce byly představeny teorie uchopující nové, pro společnost sítí charakteristické, formy akčních repertoárů protestu jako specifického druhu občanské participace. Představil jsem klasifikaci online aktivismu a zaměřil jsem se na

popis transnacionálního využití haktivismu, pro který je typická nestálost aktérů tímto procesem vytvářených. Za příkladný konflikt poukazující na agnostické vlastnosti kyberprostoru a na nové možnosti, které skýtá jako horizontální komunikační systém umožňující vzájemnou komunikaci velkého množství lidí bez zprostředkování redakcemi massmédií, byla vybrána protestní událost skupiny Anonymous - Operace Payback.

Rozvoj společnosti sítí proměňuje charakter veřejné sféry v tom smyslu, že snadnější organizací, mobilizací a performací spektakulární protestní události demokratizuje vstup do diskurzivního pole, které je bojištěm agnostického pluralismu. Tento proces pak umožňuje sociálním hnutím, zájmovým skupinám a chytrým davům oslabovat hegemonní postavení dominantního společenského upořádání prezentací alternativních popisů událostí, které vedou k jeho zpochybnění a nutnosti opětovné legitimizace. Tématem veřejných diskusí se tak mohou stávat zcela nové problémy, pokud jsou schopné zaujmout kritické množství uživatelů, potřebného pro úspěch protestních performací, pomocí kterých jsou pak tzv. reprogramovány komunikační sítě. Lze konstatovat spolu s Castelsem, že instiuce jsou výsledkem mocenských vztahů - konfliktů a kompromisů sociálních aktérů, kteří tímto způsobem utváří sociální realitu. V informační době spočívá moc primárně v ovládnutí komunikace. Nové komunikační praxe umožňují posílit vzájemnou horizontální komunikaci, která spolu s novými akčními repertoáry protestních performací dává vzniknout událostem efektivně proměňujícím veřejný diskurs.

Na základě vybrané, příkladné události docházím k závěru, že proces fragmentarizace a komodifikace kyberprostoru má své limity. Ve chvíli, kdy je žitý svět uživatelů kyberprostoru příliš narušen byrokratizací či komodifikací, nebo-li je kolonizován systémem, vede tento proces k protestním událostem, které přerámovávají jeho význam. Ze snahy zastavit zveřejňování utajovaných informací a znemožnit činnost platformy toto zveřejňování umožňující se tak stává obecnější téma vhodnosti a reálné uskutečnitelnosti regulace šíření informací v síťové společnosti. Vybraný akční repertoár, transnacionální účast na něm a způsob mobilizace je pak ukázkovým

příkladem, který dokazuje že fragmentarizovanost kyberprostoru není absolutní a že kritická transnacionální veřejnost je schopná ji překonat a využít tohoto prostředí k ovlivnění událostí a zprostředkovaně i ovlivnění veřejné diskuse.

Mou snahou bylo představit v poslední době velice aktuální repertoár transnacionálního protestu a teoretické konceptualizace, pomocí kterých je možné ho pojmově uchopit. Transnacionální online protesty vnímám jako projev globální kritické veřejnosti, která se snaží ovlivňovat převládající diskurz spektakulárními událostmi

Parafrází slov Chantall Mouffe, každý konsensus je pouze dočasně ustavenou hegemonií, specifikum moderní demokracie pak spočívá v uznání legitimitu konfliktů a v odmítnutí jejich násilného potlačení a vynucení zavedeného řádu. Tento konfliktní konsensus je závislý na existenci konfliktu tvořených identitách a to je důvodem, proč je potřeba uznat legitimitu nenásilných konfliktů a jejich projevy chápat jako přirozenou součást pluralitní demokracie.

Použitá literatura:

- Alleyne, Brian, 2010. *Sociology of Hackers Revisited. The Sociological Review*, pp. 1-35. [Article]: Goldsmiths Research [cit. 03.06.2011]. Dostupné na World Wide Web: <<http://eprints.gold.ac.uk/4801/>>
- Anderson, Nate. „Exclusive: How the FBI Investigates the Hacktivities of Anonymous.” *Ars Technica*. Ars Technica, Aug. 2011. Web. 1 June 2012. <<http://arstechnica.com/tech-policy/2011/08/exclusive-how-the-fbi-investigates-the-activities-of-anonymous/>>
- Arquilla, J. Ronfeldt, D. (2001) The advent of Netwar. Pp. 1–25 in J. Arquilla and D. Ronfeldt (eds) *Networks and Netwars*. Santa Monica: Rand.
- Barlow, J. P. (1996). *Deklarace nezávislosti kyberprostoru* [cit. 03.03.2013]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.ceskapiratskastrana.cz/wiki/zo:docs:decl_cyb>
- Bennett, W. L. (2003). *Communicating global activism. Information, Communication & Society* 6 (2): 143–168.
- Bey, Hakim. (2004). *Dočasná autonomní zóna*. Praha: Tranzit.
- Bohman, J.: *Expanding dialogue: The Internet, the public sphere and prospects for transnational democracy (130 - 155) in After Habermas*, edited by Crossley N., Roberts, J. M.
- Calhoun, C. (1992) *Habermas and the Public Sphere*. MIT Press.
- Cammaerts, B., (2005). *ICT-usage among transnational social movements in the networked society*. Pp. 53-72 in R. Silverstone. *Media, technology, and everyday life in Europe: from information to communication*. Aldershot, UK : Ashgate.
- Castells, M. (2007). *Communication, power and counter-power in the network society. International journal of communication*, 1(1), 238-266.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. OUP Oxford.
- Castells, M. (2010a). *The rise of the network society: The information age: Economy, society, and culture* (Vol. 1). Wiley-Blackwell.
- Castells, M. (2010b). *The power of identity: The information age: Economy, society, and culture* (Vol. 2). Wiley-Blackwell.
- Cejpek, J. (2006). *Informace, komunikace a myšlení*, Praha: Karolinum.
- Cohen, J. L. (1985). *Strategy or identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements. Social research*, 663-716.
- Critical Art Ensemble - [CAE]. (1994). *The Electronic disturbance*. Brooklyn, New York: Autonomedia.
- Crosbie, V. (1998). *What is New Media?* [cit. 03.03.2013]. Dostupné na World Wide Web.: <<http://www.sociology.org.uk/as4mm3a.doc>>
- Curran, J. (2000). *Nový pohled na masová média a demokracii*. In: Jiráček, J. – Říchová, B. (2000): *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum.
- Češky a Češi v kyberprostoru (2009) [cit. 03.06.2011]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=VD20072010B13>>

- Dagdelen, D. (2012). *Anonymous, WikiLeaks and Operation Payback*. Nepublikovaná diplomová práce.
- Dahlberg, L. (2001). Democracy via Cyberspace Mapping the Rhetorics and Practices of Three Prominent Camps. *New Media & Society*, 3(2), 157-177.
- Dahlberg, L. (2005) *Corporate Colonization of Online Attention and the Marginalization of Critical Communication?* *Journal of Communication Inquiry* 29 (2): 160 - 180.
- Dahlberg, L. (2007a) *Rethinking the fragmentation of the cyberpublic: from consensus to contestation*. *New Media Society* 9 (5): 827 - 847.
- Dahlberg, L. (2007b) *The Internet and Discursive Exclusion: From Deliberative to Agonistic Public Sphere Theory*. Pp. 128 - 147 in L. Dahlberg, E. Siapera (eds.). *Radical Democracy and the Internet*. Palgrave Macmillan.
- Dahlberg, L., & Siapera, E. (2007). *Radical democracy and the Internet: interrogating theory and practice*. Palgrave Macmillan.
- Dahlgren, P. (1995). *Television and the public sphere: Citizenship, democracy and the media*. *Tousand Oaks: SAGE Publications Limited*.
- Dahlgren, P. (2000). *The Public Sphere and the Net: Structure, Space, and Communication*. Pp. 33. - 55 in W. L. Bennett, R. M. Entman. *Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy*. Cambridge University Press.
- Dahlgren, P. (2005). *The Internet, public spheres, and political communication: Dispersion and deliberation*. *Political Communication*, 22 (2) 147-162.
- Debord, G. (2007). *Společnost Spektáklů*, Praha: INTU.
- della Porta, D., S. Tarrow. (2005) *Transnational Processes and Social Activism: An Introduction*. Pp. 1 - 20 in della Porta, D., S. Tarrow. *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Denning, D. E. (2001). *Activism, hacktivism, and cyberterrorism: the Internet as a tool for influencing foreign policy*. Pp. 239-288 in RAND. *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy*.
- Fraser, N. (1990). *Rethinking the public sphere: Contributions to the critique of actually existing democracy*. *Social Text* 25/26: 56 - 80.
- Fraser, Nancy (2007). *Rozvíjení radikální imaginace: globální přerozdělování, uznání a reprezentace*, Praha : *Filosofia*.
- Fuchs, Ch. (2008). *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*. *New York: Routledge*.
- Garcia, D., & Lovink, G. (1997). *The ABC of tactical media*. first distributed via the nettime listserv.
- Garnham, N. (1992) *The Media and the Public Sphere*. Pp. 359 - 376 in C. Calhoun (ed.) *Habermas and public sphere*. The MIT Press.
- Gibson, W.: (1998). *Neuromancer*. Plzeň: Laser.
- Habermas, J. (1987). The Theory of Communicative Action 2: 'Lifeworld' and system. A critique of functionalist reason. *Trad. de Thomas McCarthy*. *Boston: Beacon*.
- Habermas, J. (2000a). *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Karolinum.

- Habermas, J. (2000b). *Problém legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha: Filosofia.
- Jordan, T.: (2007). *Online Direct Action: Hacktivism and Radical Democracy* in Dahlberg, L; Siapera, E.(eds.) - *Radical Democracy and the Internet. Interrogating Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.
- Jordan, T., Taylor, P. (2004). *Hacktivism and cyberwars: rebels with a cause?* New York: Routledge.
- Kahn, R., & Kellner, D. (2004). New media and internet activism: from the 'Battle of Seattle' to blogging. *New media & society*, 6(1), 87-95.
- Kolářová, M. (2009). *Protest proti globalizaci: gender a feministická kritika*. Praha: SLON.
- Lupač, P. 2005. *Sociologie a sociotechnologie: Sociální konstrukce Internetu*. Nепublikovaná diplomová práce.
- Lupač, P., & Sladek, J. (2008). *The deepening of the digital divide in the Czech Republic*. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2(1).
- Lovink, G. (2002). *Dark fiber: Tracking critical Internet culture*. Pp. 254 - 275. Cambridge, MA: MIT Press.
- Macek, J. (2011). *Poznámky k vývoji studií nových médií*. *Mediální studia* (1/2011).
- Mouffe, Ch. (1999). *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?* *Social Research* 66 (3) 745-758.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. London: Routledge.
- Nagel, J. H. 1987: *Participation*. Prentice-Hall, ISBN: 0-13-651316-6.
- Nash, K. (2001) *Contested power: political sociology in the Information Age*. Pp. 81 - 95 in Webster, F. *Culture and Politics in the Information Age: A New Politics?* New York: Routledge.
- Papacharissi, Z. (2002) *The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere*. *New Media & Society* 4(1): 9–27.
- Poulsen, K. 2007: *Estonia Drops Cyberwar Theory, Claims Packets Were 'Terrorism'* [cit. 03.06.2012]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.wired.com/threatlevel/2007/06/estonia_drops_c/#previouspost>
- Poulsen, K. 2007: *'Cyberwar' and Estonia's Panic Attack* [cit. 03.06.2011]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.wired.com/threatlevel/2007/08/cyber-war-and-e/>>
- Poster, M. (1997). *Internet culture*. New York: Routledge.
- Poster, M. (2006). *Information please: Culture and politics in the age of digital machines*. Duke University Press Books.
- Reilly, O. (2001). *What Is Web 2.0* [cit. 03.06.2011]. Dostupné na World Wide Web: <<http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>>
- Roberts, J. M., & Crossley, N. (2004). *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere*. Wiley.
- Rheingold, H. (2002). *Smart Mobs: The Next Social Revolution*. Basic Books (AZ).
- Samuel, A. W. (2004). *Hacktivism and the Future of Political Participation*. Thesis

- (Doctor of Philosophy in the subject of Political Science)–Department of Government. Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- Schmitt, M. N. (2013). *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Cambridge University Press.
- Smith, A. W., Schlozman, K. L., Verba, S., & Brady, H. (2009). *The Internet and civic engagement*. Washington, DC: Pew Internet & American Life Project.
- Sparks, C. (2000). *The Internet and the Global Public Sphere*. Pp. 75. -95p in W. L. Bennett, R. M. Entman Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy. Cambridge University Press.
- Tarrow, S. della Porta, D. (2005). "Globalization," *Complex Internationalism, and Transnational Contention*. Pp. 227 - 246 in della Porta, D., S. Tarrow. *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Tarrow, S. McAdam. D (2005). *Scale Shift in Transnational Contention* . Pp. 121 - 150 in della Porta, D., S. Tarrow. *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Tilly, Ch. (1985). *Models and Realities of Popular Collective Action*, Social Research Vol. 52, No. 4, Social Movements (WINTER 1985), pp. 717-747.
- Tilly, Ch. (1993). *Social Movements as Historically Specific Clusters of Political Performances*, *Berkeley Journal of Sociology*, Vol. 38, (1993-1994) 1-30.
- Tilly, Ch. (2004). *Contention and democracy in Europe, 1650-2000*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Ch. (2006). *Regimes and Repertoires*, University of Chicago Press.
- van Dijk, Jan A. G. M. Van. (2005). *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- van Dijk, Jan A. G. M. Van.(2006). *The network society: Social aspects of new media*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Vegh, S. (2003). "Classifying Forms of Online Activism: The Case of Cyberprotests against the World Bank." Pp. 71-96 in *Cyberactivism*, edited by Martha McCaughey and Michael D. Ayers. New York: Routledge.
- Velký sociologický slovník (1996). Praha, Karolinum.
- Webster, F. (2006). *Theories of the information society*. Abingdon and New York: Routledge.
- Wiegink, Pia. (2011). *Performance and Politics in the Public Sphere*. Journal of Transnational American Studies, 3(2).
- Wikipedia (2013). "Anonymous (group) ". Wikimedia Foundation. Dostupné na World Wide Web: <[http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Anonymous_\(group\)&oldid=555473149](http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Anonymous_(group)&oldid=555473149) >. [cit. 03.04.2013].
- Wikipedia (2013). "Operation Payback". Wikimedia Foundation. Dostupné na World

Wide Web: <http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Payback>. [cit. 03.04.2013].

Williams, R. (2004). *Television: Technology and cultural form*. New York: Routledge Chapman & Hall.

Wray, Stefan. 2004. "*The Electronic Disturbance Theater and Electronic Civil Disobedience*." Dostupné na World Wide Web: <<http://www.thing.net/~rdom/ecd/EDTECD.html>>. [cit. 03.04.2013].

Přílohy:

1. Ukázka virálně se šířících mobilizačních materiálů k operaci Payback:

Operation: Payback
[irc://irc.anonops.net/operationpayback](http://irc.anonops.net/operationpayback) est. 2010

Target: <https://www.paypal.com/>
When: **In a few hours.**

We will fire at anyone or anything that tries to censor WikiLeaks, including multi-Billion dollar companies such as PayPal.

Twitter you're next for censoring #Wikileaks discussion.

The major shitstorm has begun.

Set your LOIC HIVE server to loic.anonops.net, channel #loic

Get on our IRC network!
[irc://irc.anonops.net/OperationPayback](http://irc.anonops.net/OperationPayback)

<http://www.anonops.net/>

LandoftheFresh.com

2. PrintScreen javaskriptové verze programu Loic (vizuálně podobné desktopové verzi), sloužící k zapojení do virtuální blokády bez nutnosti instalace. Funguje na obdobném principu jako dřívější Flodnet.

Low Orbit Ion Cannon | When harpoons, air strikes and nukes fail | v.1.0.0.0

Low Orbit Ion Cannon

1. Select your target

URL Lock on
IP Lock on

2. Ready? **IMMA CHARGIN MAH LAZER**

Selected target

3. Attack options

Timeout: 9001 HTTP Subsite: / TCP / UDP message: A cat is fine too. Desudesudesu~

80 TCP 10 Wait for reply

Port Method Threads <= faster Speed slower =>

Attack status

idle	Connecting	Requesting	Downloading	Downloaded	Requested	Failed
					924	

Praetox.com

3. Printscreen Flodnetu - nástroje využívaného k virtuálním blokádám z roku 1996.

